Илм—ўзни билмакдир

МАЪРИФАТ

MARIFAT

معرفت

Халқ зиёлилари газетаси *1931 йилдан чиқа бошлаган* 1994 йил 16 февраль, чоршанба № 13 (6600). Баҳоси сотувда эркин нархда.

Маънавий соғлом авлод юртимиз суянч тоғларидир

Заҳириддин Муҳаммад Бобур: «Давлатқа етиб меҳнат элин унутма»

Лиллехаммер: қишки олимпиадада Ўзбекистон байроғи ҳам ҳилпирамоқда

Халқ таълими вазирлигида

САМАРАЛИ ФАОЛИЯТ ЗАМОНИ

Ўзбекистон Халқ таълими вазирлигининг навбатдаги ҳайъат йиғилиши бўлиб ўтди. Йиғилишни вазир Жўра Йўлдошев олиб борди.

Давлат миқёсида қабул қилинган қарорлар ва чиқарилган Фармонлар аслан ҳаётий эҳтиёжлар ифодаси бўлиб, амалий фаолият учун йўлланма беради. Уларнинг ижроси эса биринчи галда қарор ва фармонларни амалга ошириш учун масъул шахсларнинг ташкилотчилик фаолиятига, эл-юрт олдидаги масъулияти, касб-кор маҳорати ю билимдонлигига, қонун устиворлигини нечоғлик ҳис этишларига боғлиқ. Ҳар қандай тадбир амалий ишлар орқали юзага чиқсагина кўзланган натижага эришиш мумкин. Бугун аниқ фаолият замони, амалий ишлар даври.

Кун тартибидаги масалалар ана шундай мезонлар асосида муҳокама қилинди.

Биринчи масала — «Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлигининг «Соғлом авлод учун» истиқбол дастури тўғрисида» ижтимоий маиший масалалар бўлими бошлиғи Убайдулла Камолов ахбороти тингланди.

Музокараларда вазир ўринбосари, Тошкент шаҳар халқ таълими бош бошқармаси бошлиғи Ҳамидулла Йўлдошев, Қорақалпоғистон халқ таълими вазири Тотлимурод Отамуродов, Ўзбекистон Республикаси халқ таълими вазирининг биринчи ўринбосари Йўлдош Саиджонов, Ўзбекистон Республикаси Президенти девонининг етакчи консултанти Ислом Турсунов, Вазирлар Маҳкамаси ижтимоий масалалар, фан ва маданият бўлими мудири Ю. Шодиметов сўзга чиқишди.

Нотиқлар ёш авлодни соғломлаштириш халқ таълими тизими ходимлари зиммасига, айниқса, катта масъулият юклашини алоҳида таъкидладилар. Президентимиз Фармонига биноан «Соғлом авлод учун» орденининг таъсис этилиши, бу биринчи галда Ватан истиқболи тўғрисидаги ғамхўрликдир. Эртанги кун посбонлари ҳам жисмоний, ҳам маънавий жиҳатдан соғлом бўлишлари лозим. Нотиқлар ана шу мақсадларга қаратилган аниқ таклифларни ўртага ташладилар.

Истиқбол дастури йиғилишда ўртага ташланган таклифларни инобатга олган ҳолда қабул қилинди.

Кун тартибидаги иккинчи масала — «1993 йил капитал қурилиш режасини бажариш якунлари ва вазирликнинг 1994 йилги капитал қурилиш ҳамда ижтимоий-иқтисодий ривожланиш режалари тўғрисида» вазир ўринбосари Муртазо Султонов маъруза қилди.

Бозор иқтисодиётига ўтиш шароити қийинчиликларига қарамай, ўтган йилда ҳам умумтаълим мактаблари, мактабгача тарбия ва мактабдан ташқари муассасалар, ҳунар-техника билим юртлари қуриш ишлари режалаштирилганига нисбатан бажарилди. Чунончи, 99 минг 577 ўқувчи ўрнига мўлжалланган мактаб қурилиши 121 минг 546 ўқувчи ўрнига етказилди. Янги бинолар қурилиши ва таъмирлаш ишлари учун давлат хазинасидан 404 миллиард сўмдан зиёд маблағ асосан ўзлаштирилди.

Мактаб бинолари қуриш бўйича Самарқанд, Сурхондарё вилоятлари йиллик режаларни ошириб уддаладилар. Бироқ Навоий, Жиззах вилоятлари бу масъул ишда сусткашликка йўл қўйишди.

Шунингдек, бир қанча вилоятлар халқ таълими муассасалари маҳаллий молия ташкилотлари билан мустаҳкам алоқа ўрната олмаганликлари боис ажратилган маблағларни тўлиқ ўзлаштира олмадилар. Маблағ етишмаслиги оқибатида қурилиш ишлари поёнига етай деб қолган баъзи бинолар фойдаланишга топширилмай қолди.

Ҳайъат йиғилишида таълим муассасалари қурилишида йиллик режа бажарилишини таъминламаган ХТБ вакилларига жиддий танбеҳ берилди.

Йиғилиш муҳокама этилган масала юзасидан тегишли қарор қабул қилди.

Ҳайъат йиғилишида кадрлар масаласи ҳам кўриб чиқилди. Шунингдек, Ўзбекистон Радио ва телевидение Давлат қўмитасининг таълим ислоҳотини тарғибот этишда фаоллик кўрсатиб келаётган бир гуруҳ ходимлари «Халқ маорифи аълочиси» нишони билан тақдирландилар.

Ўз мухбиримиз.

Мададталаб мактублар

ТОКАЙ БОШҚАЛАРГА ҲАВАС ҚИЛАМИЗ?

Қадрли редакция! Бизнинг Косон туманидаги Нодира номидаги 48-мактабимиз шийпон кўринишида қурилган бўлиб, машғулотлар икки сменада олиб борилади. Янги мактаб қурилиши аллақачон бошланганига қарамай, ҳануз унинг битишидан дарак бўлмаяпти. Директоримиз Т. Эшматов ва ота-оналарнинг бормаган жойлари қолмади. Афсуски, бирон-бир натижа бўлмаяпти. Аҳвол шундай давом этаверса, бу йил ҳам қулаб тушиш арафасида турган бинода қоламиз, шекилли.

Шароитимиз жуда ачинарли. Биронта бўш хона йўқ. Кашшофлар хонаси билан кутубхона бир жойда, тўгарак машғулотларини олиб боришнинг сира иложи бўлмайди. Йил бўйи ошпаз опаларимиз ташқарида овқат пиширишади.

Ойнаи жаҳон орқали кўрсатилаётган, газета ва журналларда ёритилаётган мактаблар ҳаётига жуда ҳавасимиз келади. Биз ҳам қачон шундай шароитларга етарканмиз деб орзу қиламиз.

Президентимизнинг қишлоқларни газлаштириш ҳақидаги қароридан беҳад суюнгандик. Афсуски, газ қувурлари Тинибек ва Эсабой қишлоқларига келиб, тақа-тақ тўхтади.

Қадрли редакция ходимлари, барча умидимиз сизлардан. Қанчадан-қанча қоракўз ўғил-қизлар сизларнинг ёрдамингизга муҳтожлар. Бу мактубни кўп сонли ота-оналар, мактабимиз жамоаси ва келажагимиз бўлган ўқувчилар номидан ёздим. Илтимосимизни эътиборсиз қолдирмайсизлар, деб умид қиламиз.

Раҳима АДИРОВА,
шу мактабнинг бошланғич синф ўқитувчиси.

ЎЗБЕКИСТОН — ҲИНДИСТОН

БОБОЛАРДАН МЕРОС ДЎСТЛИК

Аввал хабар берганимиздек, Ҳиндистон Республикасининг Ўзбекистондаги элчиси жаноб Далип Мехта рафиқаси билан Тошкент шаҳридаги 24-ўрта мактаб жамоаси ҳузурида меҳмон бўлди. Элчи жанобларининг айнан шу мактабга ташрифи бежиз эмасди. Халқнинг тилини билиш, унинг дилига кириб бориш билан баробар, деган ибратли ҳикматга амал қилаётган ушбу мактаб жамоаси ўғил-қизларга шарқ тиллари, хусусан, ҳинд тилини чуқур ўргатишяпти. Шу қаторда ўқувчилар ҳинд халқининг урф-одатларини, анъаналарини, маданиятини, тарихини ҳам атрофлича ўрганмоқдалар.

Ҳиндистон мамлакати тарихида буюк бобокалонимиз Ҳазрати Бобурнинг нафаслари сезилиб туради. Бобур у ерда марказлашган давлат тузиб, Ҳиндистон мамлакати келажагига асос солди. У ўз атрофига меъмор, ҳунарманд, рассом, шоир ва мусиқачиларни тўплади. Улар ёрдамида ажойиб иншоот ва кўприкларни бунёд этди, бир гуруҳ шоир ва шуаролардан иборат адабиёт бўстонини яратди. Сулолалари эса буюк шоир ва саркарданинг ишларини давом эттиришди.

Ҳозирги кунда Бобур ва унинг авлодлари томонидан яратилган кўприклар, миноралар, тарихий обидалар, айниқса, «Тож маҳал» мақбараси бутун аҳли Ҳиндистоннинг фахрига айланган.

XX асрнинг буюк сиёсатчиси Лаъл Баҳодир Шастри ҳам Ҳиндистоннинг суюкли фарзанди, фахри бўлиш билан бирга бутун умрини дунёда тинчликни сақлашга сарфлаган инсон эди. Шунинг учун ҳам азим пойтахтимиз марказидаги бу маскан унинг номи билан аталиб келинмоқда. Хуллас, бу даргоҳ ўқувчилари аждодлардан мерос бўлиб келаётган дўстлик анъаналарини анча йиллардан буён давом эттиришяпти.

Жаноб Далип Мехта мазкур мактаб муаллимлари, ўқувчилари ҳузурида сўзлаган нутқида Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов ва Ҳиндистон мамлакати Бош вазири Нарасимхо Рао жанобларининг тинчликни сақлаш, икки давлатнинг ижтимоий, иқтисодий, маданий-маърифий алоқаларини ривожлантириш борасидаги хизматлари, ўзбек-ҳинд халқлари ўртасидаги дўстликни мустаҳкамлаш тамойиллари ҳамда ушбу илм масканида амалга оширилаётган ибратли ишлар ҳақида батафсил тўхталди. Сўнгра мактаб жамоасига ҳамда икки халқнинг дўстлик алоқалари ва тарихига бағишланган кўрик-танловда ғолибликни қўлга киритган 11-«В» синф ўқувчилари Дилноза Дўстматова, Баҳодир Исломовларга қимматбаҳо совғалар тақдим этди.

Қ. МАТҚУРБОНОВ.

СУРАТЛАРДА: учрашув ва тантанали маросимдан лавҳалар.

Ҳаким **СОЛИҲОВ** олган суратлар.

Навоийхонлик

ТАВАЛЛУДИ ҚУТЛУҒ БАЙРАМДИР

Республика Ўқитувчилар уйида навоийхонлик бўлиб ўтди. Унда таниқли навоийшунос олим, филология фанлари доктори Азиз Қаюмов Навоий шахси, устозлари ҳиммати ҳақида сўзлаб, ўн-ўн бир ёшларида илк шеъри билан танила бошлаган Алишерга Хуросоннинг нуфузли подшоҳи Абулқосим Бобур Мирзо, отаси вафот этгач, унга оталик қилган Саид Ҳасан Ардашер ҳамда закий инсон Хўжа Файзуллоҳ Абулайслар ҳамиша меҳрибончиликда бўлганликлари, дўсти Ҳусайн Байқаро эса унга умр йўлларида ҳомийлик қилганликлари тўғрисида ҳикоя қилди. Таниқли олима Ф. Сулаймонова Навоийнинг қўлёзмалари ўз Ватанига қанчалик қийинчилик билан қайтаётганини таъкидлар экан, бу йўлда ҳали тинмай изланиш, интилиш кераклигини айтди. Чунки Навоий дастхатига мансуб асарлар нега Англия ёки Францияда сақланади-ю, ўзимизда йўқ? Хатто Бокуда ҳам Навоийдан бир оз кейин кўчирилган қўлёзмалар бор... Маълумки, Европа Шарқ мамлакатлари билан XVI асрдан бошлаб қизиқа бошлаган. Натижада ноёб қўлёзмалар чекка юртларга чиқиб кетган. 1635 йилда Англия кутубхоналаридан бирига келган қўлёзма билан танишмоқ навоийшунос олимимиз Ҳамид Сулаймоновга ниҳоятда қийинчилик билан насиб бўлди.

Шунингдек, ўқитувчилар филология фанлари доктори Бахтиёр Назаровнинг Навоий ижодини тўлиқ ва мукаммал ўрганиш зарурлиги ҳақидаги фикрларини эътибор билан тингладилар. Ҳақиқатан ҳам, Навоийнинг асарлари сўзбошисиз, гўё ҳамду санолардан холи қилиб бизга етказилган. Аслида бу анъананинг аҳамияти ҳам беқиёсдир. Шунинг учун Навоийни шунчаки ўқиб бўлмайди. Шунчаки уни тушундим деб ҳам бўлмайди. Навоийни бутун умр ўқимоқ, тадқиқ этмоқ керак.

1994 йилги Алишер Навоий номидаги Давлат мукофоти совриндори Барот Бойқобилов йиғилганларга «Навоийнома» чоркитобининг ёзилиш тарихи ҳақида сўзлади: «Ўзим Самарқандда туғилганман. Тарихий Регистон майдонини чет элликлар ҳайрат билан кузатганини бола нигоҳим билан кўрганман. Навоий ҳақида улар қизиқиб сўрашганида, ота-боболаримиз меҳмонларни Навоий чойхонасига етаклашганида, кўнглим яна жунбушга келган. Аммо ўша чойхона бузилиб кетди.. Шу-шу бўлди-ю, Навоийга қизиқишим боис унинг номини тиклашга қалбимда интилиш пайдо бўлди. Самарқанд билан Навоий номини боғлаб улуғ бобомиздан фахрланиш ҳиссини элларга, элатларга ёйгим келди. Қатор йиллар давомида тиклаганим — «Навоийнома» чоркитобим шу тариқа дунёга келди».

Навоийхонлик мутафаккир шоир ижодига, ҳаёт йўлига оид янги манбаларни ўқитувчиларга етказганлиги билан муҳим аҳамият касб этди.

* * *

Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Алишер Навоий номидаги Адабиёт институти ва Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси улуғ ўзбек шоири ва мутафаккири Алишер Навоий таваллуди муносабати билан унинг адабий ва илмий меросини ўрганишга бағишланган анъанавий анжуманнинг навбатдаги йиғилишини ўтказди.

Тилшунослик институтининг мажлислар залида ўтказилган анжуманда буюк ижодкорнинг янги ва хилма-хил топилмалари, ноёб фазилатлари ҳақида таниқли навоийшунослар А. Ҳайитметов, озарбайжонлик олима Жаннатхоним, хўжандлик олим Э. Шодиев ва бошқаларнинг маърузалари тингланди.

У. АБДУАЗИМОВА.

* * *

Улуғ бобокалонимиз Алишер Навоийнинг таваллуд саналари ҳар йили ўз-ўзидан қутлуғ бир шодиёнага айланиб кетади. Бу кунда болалар боғчаларидан тортиб, мактаблар, олий ўқув юртлари, турли корхонаю ташкилотлар жамоалари мўътабар сиймо руҳини чексиз эҳтиром билан ёд этишади. Шоирнинг туғилган кунида худди шундай тантаналардан бири Абдулла Авлоний номидаги халқ таълими ходимлари малакасини ошириш Марказий институтида ҳам бўлиб ўтди.

Буюк мутафаккир, ғазал мулкининг султони, ҳазрати Алишер Навоийнинг 553 йиллигига бағишланган бу адабий кечада турли вилоятлардан малака ошириш учун келган ўқитувчилар қатнашиб, улуғ шоир ижодиётига бўлган ҳурмат-эҳтиромларини ўз санъату истеъдодлари орқали ифода этишди. Сайёра Шодиева, Абдузоир Саидбобоев, Жамолиддин Акбаров, Баҳодир Эргашев, Лутфия Остонақулова, Шермамат Бўриев, Хабарнисо Шердоновалар ўқиган шеърлар, ижро этган қўшиқлар оҳангида тингловчилар Алишер Навоий яратган ғазал мамлакатига саёҳат қилишди.

Кечада шоир ҳаёти ва ижодининг очилмаган қирралари ҳақида фикрлар баён қилинди, ўқитувчилар ўзларининг Алишер Навоийга бағишлаб ёзган шеърларидан ўқиб беришди.

Мухбиримиз.

Суратларда: Республика Ўқитувчилар уйида бўлиб ўтган навоийхонликдан лавҳалар.

Ҳ. СОЛИҲОВ олган суратлар.

УРГАНЧ. Гидромелиорация техникумида 150 талабага автобусларда бепул юриш учун имтиёзли талон тарқатилди. Касаба уюшмаси бошланғич ташкилоти муҳтож талабаларга парҳез таом учун текин талонлар ажратилишига, бошқа моддий ёрдамлар кўрсатилишига эришмоқда.

Ж. МУРОДОВ.

ЖИЗЗАХ. Халқ таълими ва фан ходимлари касаба уюшмаси вилоят қўмитаси давлат педагогика институтининг кам таъминланган талабаларига моддий ёрдам кўрсатиш учун 200 минг сўм ажратди.

К. РАСУЛОВ.

ТОШКЕНТ. «Серфарзанд оилалардан бўлган талабаларнинг моддий-маиший аҳволи ҳамиша эътиборимизда»,— дейди ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандислари институти талабалар касаба уюшмаси етакчиси М. Жумаев.— Яқинда шундай 13 талаба навбатдаги ёрдамни олди.»

ОЛИЙ ТАЪЛИМ ЯНГИЛИКЛАРИ

ТАЛАБАЛАРГА ҚУЛАЙЛИКЛАР

Институтда муҳтож талабаларга моддий ёрдам кўрсатувчи «Ғамхўрлик» жамғармаси эҳтиёжманд талабаларга кийим-кечак, оёқ кийимлари, сут олиб бераяпти.

Ф. ҲАМИДОВ.

САМАРҚАНД. Савдо институтида олисдан келиб ўқиётган кам таъминланган талабаларга моддий ёрдам кўрсатиш ишлари яхши йўлга қўйилган. Сўнгги бир неча ойдагина 139 талабага 2 миллион 114 минг сўмлик ёрдам кўрсатилди.

Б. КАРИМОВ.

НУКУС. Бердақ номидаги давлат дорилфунуни талабалар касаба ташкилоти ёшларни ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан муҳофазалаш масалалари билан тинимсиз шуғулланмоқда. Сўнгги бир йилда 358 талабага бир йўла моддий ёрдам кўрсатилди. Байналмилалчи жангчилардан ҳамда кам таъминланган оилалардан бўлган 18 талабанинг ҳар бири 25 минг сўмдан ойлик ёрдам пули олиб турибди. Шартнома асосидаги ишларни бажариб, 40 талаба ўз моддий эҳтиёжини қондираётир.

Ж. САЪДУЛЛАЕВ.

ТЕРМИЗ. Дорилфунун бошланғич касаба ташкилоти талабаларга 260 минг сўмлик моддий ёрдам кўрсатди. Талабаларнинг умумий овқатланиш комбинатида иссиқ овқатлар шаҳар ошхоналаридагидан 50 фоиз арзон.

С. ЖУМАБОЕВ.

ХАЛҚ УНИВЕРСИТЕТИ

Андижон шаҳридаги собиқ 46-мактабда (ҳозир у 2-гимназияга айлантирилган) кўп йиллардан буён халқ университети фаолият кўрсатиб келади.

Ота-оналар болалари мактабни битириб кетган бўлсалар-да, фарзандларининг ижтимоий ҳаётда муносиб ўринни эгаллашларида мазкур мактабда ташкил этилган, «Қизлар истаги» халқ университетининг аҳамияти ҳақида фахр билан гапиришаётганининг шоҳиди бўлдик.

— Қизларим Сатирахон ва Сурайёхонларнинг ахлоқий баркамол бўлиб вояга етишларида мана шу халқ университетида олиб борилган тарбиявий ишларнинг ёрдами жуда катта бўлди,— дейди вилоят соғлиқни сақлаш бўлимига қарашли поликлиника врачи, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган шифокор Ж. Холботирова.

Университетда қизларга ахлоқий, дидактик характерга оид мавзуларда машғулотлар ўтказилади. Шунингдек, қизларни ҳаётга тайёрлаш, уй-рўзғор ишларини бошқаришга доир йўл-йўриқлар ўргатилади.

Мазкур университетни бошқарган 46-мактабнинг собиқ директори, республикада хизмат кўрсатган ўқитувчи Фаридахон Қосимова ҳозирда Андижон шаҳар педагогика билим юртида халқ университети фаолиятини давом эттираётир.

Ш. КЕЛДИЕВ,
«Маърифат» газетасининг штатсиз мухбири.

Мактаб ва экология

ЯШИЛ БОЙЛИК КУЮНЧАКЛАРИ

Воҳамизда экологик шароитни яхшилаш ишига муносиб ҳисса қўшаётган мактаблар анчагина. Улардан бири — Қўшкўпир туманидаги О. Матниёзов номидаги мактабдир. Мактаб жамоаси уч гектар ерда уч хил навли олмани парваришлаётир. Шунингдек, 4 минг туп ўрик, 2 минг туп шафтоли ниҳоли ўстирилиб, иккинчи йили пайвандланди. Уч хил эрта пишар «Хазорасп» навли олма кўчатининг 170 тупи ўтган йили ҳосилга кирди.

Биология ўқитувчиси Тожибой Жонибеков раҳбарлигида экология клуби аъзолари ниҳолларни меҳр билан парвариш қилишмоқда.

Шу тумандаги «Правда» мактабининг тажриба участкасида амалга оширилаётган ишлар ҳам диққатта сазовор. Биргина олманинг беш туридан 89 туп экилган. Олмурут, беҳи, олча, шафтоли, қора оли каби мевали дарахтлар йил сайин яхши ҳосил бераяпти. Тажриба участкасида етиштирилаётган помидор, бодринг, пиёз каби сабзавот ва резавор экинларни парваришлашда ўқувчилар фаол қатнашиб, деҳқончилик сирларини ўрганишяпти.

Урганч туманидаги «Пахтакор» жамоа хўжалиги ҳудудида жойлашган Карл Маркс номидаги мактаб зиёлилари экологик вазиятни яхшилашга, ўқувчиларни она табиатга меҳр-муҳаббат руҳида тарбиялашга алоҳида аҳамият бераяптилар, мактабни яшиллик, гўзаллик масканига айлантириш учун астойдил ҳаракат қилмоқдалар.

Бинога кираверишда бир текис қирқилган лигустрим, иккинчи бинонинг олд қисмида анвойи атиргуллар йил бўйи яшнаб туради. Ҳар иккала бинонинг боғ томонига 63 туп ток экилиб, сўлим хиёбон барпо этилган.

Боғга 60 туп «Хазорасп» олмаси, 25 туп беҳи, ўнлаб қора оли, ўрик ва шафтоли экилган. Мактаб йўлаклари ёнверида ва синф хоналарида ноёб хитой гулларини кўриш мумкин.

Хоразмнинг рамзий дарахтига айланган гужумларни парваришлашда Боғот туманидаги Гоголь номидаги ўрта мактаб жамоаси олиб бораётган ишлар таҳсинга лойиқ. Бу ерда ўстирилаётган 112 та гужумнинг бирортасига ҳам қурт тушмаган. Бунинг «сир»ини мактабнинг биология ўқитувчиси Йўлдош Рўзибоев қуйидагича изоҳлади:

— Шаҳар мўйловдори дарахт кушандаси сифатида хавфли. Унга қарши ҳозирча на олимлар, на амалиётчилар бирор чора топганларича йўқ. Биз бу борада ўз тажрибамиздан фойдаланаяпмиз. Яъни қаттиқ хлорофосдан 10 фоизли эритма тайёрлаб, уни март ойининг сўнгги ўн кунлигида латталарга шимдириб, 1—1,5 метр баландликда гужумларга илиб қўямиз. Бу ишни апрель, май, июнь ойларида ҳам бир неча марта такрорлаб, латталарни тез-тез ҳўллаб турамиз. Чунки айнан шу ойларда шаҳар мўйловдори тухум қўяди. Эритманинг ҳидига эса у келолмайди. Биз шу тариқа гужумларни қуртдан сақлаяпмиз.

Мактабда яшил назоратчилар гуруҳи тузилган. Унга жонкуяр зиёкор, табиат шайдоси Й. Рўзибоев раҳбарлик қилаяпти. Ўқувчилар дарсдан бўш пайтларида ўзлари бунёд этган боғдаги турли хил мевали ва манзарали дарахт кўчатлари парвариши билан ҳам шуғулланадилар. Яшил назоратчилар изланиб, шаҳар мўйловдори тухум қўйиши учун энг қулай жой кекса қоромон дарахти эканлигини аниқладилар. Чунки унинг пўстлоғи чуқур-чуқур қорикчалардан иборат бўлади. Бу эса қуртнинг тухум қўйиши учун қулай. Шу боис назоратчилар гуруҳи тез-тез унинг пўстлоқлари оралиқларини тозалаб, оҳак суркаб туришади.

Табиатни муҳофаза қилиш юзасидан юқорида тилга олинган мактабларнинг тўплаган тажрибаларини оммалаштириш ўқувчиларнинг табиатнинг чинакам куюнчаклари бўлиб етишишига хизмат қилади.

Йўлдош МАТНИЁЗОВ,
Хоразм вилояти ўқитувчилар малакасини ошириш институтининг биология-кимё кабинети мудири.

Синаб кўринг

ЖУФТ СОАТЛАР АФЗАЛЛИГИ

Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни ҳамда «Ўзбекистон умумий таълим Концепцияси» таълим-тарбияни ташкил этишда янгича йўл тутишга ва ҳар бир ишга ижодкорлик билан ёндашишга йўл очиб берди.

Биламизки, дарс — бу жамоа бўлиб билим олишдир. Шунинг учун ҳам биринчи навбатда дарс жадвалини таълим талабларига мос равишда тузиш самарадорлигини оширишда катта аҳамият касб этади. Бойсун шаҳридаги 39-ўрта умумий таълим мактабида ўтган йилдан бошлаб янги дарс жадвалига ўтилди.

— Бирмунча илгарироқ барча ўқитувчилар билан маслаҳатлашиб, бир фан дарсларини жуфт, яъни кетма-кет соатларга қўйиш таклифини ўртага ташладик. Кўплари розилик билдирди, айримлари эса чўчиб ҳам туришди,— дейди мактаб илмий бўлим мудири О. Маматқулов.

Мазкур мактаб раҳбарларининг кузатишлари ҳамда таҳлиллардан маълум бўлишича, жуфт соатларнинг қўйилиши ўқувчиларнинг тафаккурини ривожлантиришга ҳамда уларнинг кун бўйи синфхонадан синфхонага кўчиб юришига барҳам бериб, бир муайян фан дунёсини чуқур ўзлаштириб олишига имкон беради. Бундан ташқари, ўқувчи агар уйда ҳам бир-бирига яқин бўлган 3 ёки 4 фандан уй вазифасини тайёрласа, ўзлаштириши шунча осон бўлади ва муҳими, фанларнинг бир хиллиги уни зериктириб қўймайди.

Бу янгиликнинг яна бир хусусияти шундаки, замонавий услублар: лекция, семинар, синов, ролли ўйинлардан дарс давомида бемалол фойдаланиш мумкин.

— Жуфт соатли дарс жадвалини тузиш маълум кунларда икки соат математика ёки икки соат кимё ва бошқа фанларни қўйиб, қолган соатларда енгил бир соатлик дарсларни жойлаштиришни тақозо этди, — дейди О. Маматқулов. — Шу тахлит дарс жадвалининг тузилиши назоратни бирмунча осонлаштиради. Жуфт соатли дарс таҳлили ўқитувчи маҳоратини ҳар томонлама ўрганишда ҳам жуда фойдали. Ҳозирда бу ташаббусни ўрганиш, маъқул топилса, барча мактабларда қўллаш муҳокама этилмоқда.

О. ЙЎЛДОШЕВ,
Бойсун тумани халқ таълими бўлимининг методисти, Ўзбекистон халқ маорифи аълочиси.

ИҚТИДОРЛИЛАР— ЮРТ ТАЯНЧИ

1990 йил кузида вилоят халқ таълими бошқармасининг қарори билан Наманган шаҳридаги Орифбой гузарида иқтидорли болалар лицейи ўз фаолиятини бошлади. Лицейга танлов асосида вилоятимизнинг энг обрўли, малакали ўқитувчилари, олимлар жалб этилди.

Лицей меҳнат жамоаси зиммасига жаҳон талаблари даражасида билим бериш, ўқувчиларда умуминсоний қадриятларга асосланган тарбияни шакллантириш вазифаси юклатилди.

Бу ишларни амалга ошириш учун вилоят ҳокимлиги, вилоят халқ таълими бошқармаси, ҳомий ташкилотлардан машинасозлик заводи, кимё заводи, «Электротерм» заводи, «Мададкор» қўшма корпорацияси, «Сафо» қўшма корхоналарининг яқиндан ёрдам бераётганликларини алоҳида таъкидлаш жоиз.

Лицейда 4 комплект ЭҲМ билан жиҳозланган синфлар, 2 та лингафон синф хонаси, видеомагнитафон-телевизор билан жиҳозланган синф хонаси, ўқув режасидаги тажрибаларнинг барчасини ўтказиш учун шарт-шароит, физика ва кимё лабораториялари, бошқа қулайликлар мавжуд. Лицейимиз Халқ таълими вазирлигининг ўзига хос тажриба майдони ҳисобланади. Лицейда ўқув режаси, ўқув-тарбия услубларига ҳар бир ўқитувчи ижодий ёндашади. Бу эса ўз навбатида услуб бирлашмалари фаолиятига ҳам ижодий тус беради. Лицейнинг яна бир ўзига хос томони асосий ўқув фанларининг бўлиб ўқитилишидир. Бу ҳол анъанавий «репродуктив» ўқитиш услубидан воз кечиш имконини беради. Кейинги йилларда эскича ўқитиш усулининг анчагина самарасизлиги ҳаммага аён бўлиб қолди. Эндиликда тараққий этган хорижий мамлакатларда қачонлардир бизда кенг тарқалган якка тартибда ўқитишга интилиш кузатилмоқда. Лицейимизда якка тартибда, суҳбат-мунозара услубида ўқитиш жорий этилган.

Шу кунгача 191 нафар ўқувчи лицейимизни битириб чиқди. Шулардан 172 нафари олий ўқув юртларида ўқимоқда. Бу йил 85 нафар ўқувчи лицейимизни тамомлаб, 80 нафари олий ўқув юртларига кирди. Ўқувчиларимиз уч йил давомида вилоят, жумҳурият ва МДҲдаги фан олимпиадаларида 1, 2, 3, 4-ўринларни эгалладилар.

Лицейимиз пештоқига: «Мамлакатнинг куч-қудрати унинг илм-фани тараққиёти даражаси билан, олимларининг дунёда тутган салмоғи билан ўлчанади» деб ёзиб қўйилган. Мақсадимиз мамлакатимизнинг ана шу маънодаги пойдеворини яратишдан иборатдир.

М. РАҲМАТУЛЛАЕВ,
лицей директори.

ТАЖРИБА ЎРГАНИШДИ

А. Авлоний номидаги халқ таълими ходимлари малакасини ошириш Марказий институтида «Тарбия ва уни ўқитиш методикаси» кафедрасининг ташкил этилганига кўп вақт бўлмади. Шу қисқа давр мобайнида кафедра жамоаси томонидан амалга оширилган ишлар салмоғи эса катта. Республикамизнинг тарих ўқитувчиларини қайта тайёрлаш заруратини қалбдан ҳис этган тажрибали мутахассисларимиз тингловчиларга имкон қадар кўпроқ маълумот бериш, уларни жойлардаги тажрибалардан воқиф этиш ҳаракатидалар.

Яқинда Тошкентдаги Алишер Навоий номидаги «Нафис санъат» лицейида «Тарих ўқитиш жараёнида миллий қадриятларнинг илмий-педагогик асосларини тиклаш» мавзуида учрашув бўлиб ўтди. Унда жумҳуриятимизнинг турли вилоятларидан келган тарих фани ўқитувчилари, кафедрамиз ходимлари ҳамда лицей ўқитувчи ва ўқувчилари иштирок этишди.

— Лицей билан кўпдан ҳамкорлик қилаётганимиз бежиз эмас,— дейди кафедра мудири Н. Ремеев.— Негаки, бу ерда айнан тарихни ўргатиш ва ўрганиш борасида анчагина тажрибалар тўпланган. Улардан хабардор бўлиш, ижодий фойдаланиш ҳар бир тарих фани ўқитувчисининг вазифаси бўлмоғи керак. Лицейда таниқли тарихшунос ўқитувчилар махсус дастурлар асосида ўқувчиларга сабоқ беришади. Бизнинг институтимизда олган назарий билимларини амалий жиҳатдан пишитиш учун тингловчиларимизни бу ерга олиб келдик. Ўйлайманки, бу саъй-ҳаракатларимиз беиз кетмайди. Республикамизнинг турли вилоятларидан келган ўқитувчиларимиз илғор тажрибанинг кенг қулоч ёзишига хизмат қилишади.

Ишчан кайфиятда ўтган бу учрашувда тарих фанини ўқитишнинг ҳозирги муаммолари, эришилган ютуқлар ҳамда олдинда турган вазифалар хусусида гап кетди.

Ғ. МАҲМУДНАЗАРОВ,
«Тарих ва уни ўқитиш методикаси» кафедраси ходими, тарих фанлари номзоди.

Суратларда: учрашувдан лавҳалар.

Ҳ. СОЛИҲОВ олган суратлар.

ҚАЛОВИНИ ТОПСА...

Юнусобод туманидаги инглиз тили чуқур ўргатиладиган 17-ўрта мактаб жамоаси янги қўшимча бинога эга бўлишди. Уни қуриб битириш ва ишга туширишга роса бир йил вақт сарф бўлди. Уч қаватли бинода 24 синфхона, мактаб ошхонаси, мажлислар зали, ўқитувчилар хонаси мавжуд. Шу тариқа мактабдаги жами хоналар сони 63 тага етди. Илм масканининг икки сменали ўқишдан бир сменали ўқишга ўтгани, айниқса, яхши иш бўлди.

Анвар ШЕРОВ.
Тошкент шаҳри.

Мафкура ўқуви

САЛИМ РУҲИЯТ НУРИ

Мафкура халқ эҳтиёжи ва манфаати маҳсули, маънавиятнинг таркибий қисмидир. У дунёқарашлар жараёнида шаклланади ва ривожланади. Унда ҳар бир миллатнинг теран, асрлар давомида синовлардан ўтган, чархланган, энг муҳими, ҳаётчан қарашлари мавжуд. Бу қарашларни инсон тарбияси ва унинг камол топиши томон буриш лозим. Бир гап билан айтганда, миллий истиқлол мафкураси миллий, маънавий тарбиямиздан баҳра олиши лозим.

Шунинг учун ҳам юртбошимиз миллатни шакллантириш, мустақилликни мустаҳкамлаш, маънавиятни юксалтириш йўлида халқни шу мақсад сари йўналтирувчи, миллий тарбия ва эътиқод берувчи ғоя, яъни миллий мафкурани яратишни долзарб вазифа қилиб қўйди. Зеро, маънавиятни юқори поғонага кўтариш, юксак фазилатли, баркамол инсонларни жипслаштириш, меҳр-шафқатга, ҳалолликка, тенглик, бирлик ва адолатга асосланган жамият яратиш, шу мақсадлар сари халқни сафарбар этишда миллий истиқлол мафкураси йўлчи юлдуз вазифасини ўтайди.

Миллий мафкурамизнинг методологик асосини Президентимиз И. Каримов ўзининг «Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура» китобида белгилаб берди. Миллий истиқлол мафкураси сиёсатдан юқори туриши, у миллий тарбия ва қадриятларимизни, комил инсонга бўлган меҳр-шафқатни, ҳуқуқий демократик давлатимиз асосларини, бозор иқтисодиёти тамойилларини қарор топтириши лозим.

Миллий истиқлол мафкурасининг асосий мақсади комил инсонни тарбиялаш ва адолатли жамиятни барпо қилишдан иборат. Унинг умумий тамойиллари қуйидагича:

— тарбияда оила мавқеини, обрў-эътиборини тиклаш ва улуғлаш;

— ҳар бир оилага тинч-тотувлик, меҳр-муҳаббат, дўстга садоқат, меҳнатсеварлик ва меҳнат кишисига ҳурмат руҳини сингдириш;

— халқ маънавиятини бойитиш йўлида оила манфаатларини кўзлаб иш юритиш;

— ўтмишдошларимиз, авлодларимиз меросини пухта ўрганиш. Миллий, маданий, фалсафий қадриятларимизга ҳурмат руҳини сингдириш;

— республикамизнинг ҳар бир фуқаросида Ватан, ватанпарварлик ва она тилига ҳурмат туйғусини шакллантириш;

— қонунга ҳурмат, унга итоат қилиш ҳуқуқий демократик давлат фуқаросининг асосий фазилати бўлишига эришиш;

— диннинг тарбия ва миллий тараққиёт йўлида хизмат қилиши, яъни дин сиёсат эмас, балки маънавият, иймон ҳамда эътиқод эканлигини оммага англатиш;

— ўз маданий меросини билмаслик ёки менсимасликка, манқуртликка нисбатан муросасиз бўлиш;

— мансабпарастлик, маҳаллийчилик ва иғво каби иллатларга қарши курашишда якдилликка эришиш;

— турли миллатлардан ташкил топган Ўзбекистон халқларини ягона мақсад йўлида бирлашуви, байналмилалчилик ва барча миллатларнинг тенг ҳуқуқлигини таъминлаш.

Юқорида қайд этилган тамойилларга мувофиқ барча вилоят, туман, шаҳар ҳокимиятлари, саноат корхоналари, ишлаб чиқариш тармоқлари, таълим, соғлиқни сақлаш ва ижтимоий таъминот муассасалари ўзларининг миллий истиқлол дастурларини режалаштиришлари мумкин.

Миллий мафкурамизни шакллантиришда зиёлиларимиз етакчи кучдир. Севимли шоиримиз Э. Воҳидов айтганидек, зиёли — нур эгаси, демак. Бу нур илм нури, одоб нури, юксак ижтимоий ахлоқ нури, теран маданият, олий тафаккур, мустаҳкам ички интизом, собит эътиқод, салим руҳият нуридир.

Асрлар давомида шаклланган ва таркиб топган қадриятларимизнинг тикланиши ва ривож топиши миллий тарбия қийматини белгилайди. Тарбияда миллийлик тамойилини қарор топтириш халқнинг педагогик ва умумий маданиятини, нафосатга бўлган интилишини, айниқса, ўсиб келаётган ёш авлодда миллий онг ва қадриятларга ҳурмат туйғусини шакллантиришда муҳим аҳамият касб этади.

Умуман, миллий тарбия бешигида шаклланиб, камол топган, маънавиятимиз хазинаси дурдоналаридан баҳраманд бўлган соғлом авлод жамиятимизда руҳан тетик, енгилмас куч бўлиб улғаяди.

Ҳабибулло АБДУКАРИМОВ,
Гулистон давлат университетининг катта илмий ходими.

ИСТИҚЛОЛ МАФКУРАСИГА БАҒИШЛАНДИ

Яқинда Тошкент тўқимачилик ва енгил саноат институтида «Мустақил Ўзбекистоннинг истиқлол мафкураси» мавзусида илмий-амалий анжуман бўлиб ўтди. Унда республикамизнинг қатор олий ўқув юртларининг жамиятшунос олимлари ҳамда ушбу институт талабалари қатнашдилар.

Анжуманни Ўзбекистон Республикаси олий ва ўрта махсус таълим вазири Жўра Абдуллаев кириш сўзи билан очди ва миллий истиқлол мафкурасини яратиш ва ҳаётга татбиқ этиш борасида айни кунда амалга оширилаётган ва амалга оширилиши лозим бўлган вазифалар хусусида фикр юритди.

Тошкент тўқимачилик ва енгил саноат институти ректори, профессор Ҳ. Алимова «Истиқлол мафкураси», Ўзбекистон Фанлар академиясининг И. Мўминов номидаги Фалсафа ва ҳуқуқ институтининг директори, фалсафа фанлари доктори А. Жалолов «Мустақиллик, маънавият ва мафкура», тарих фанлари доктори, профессор А.Абдунабиев «Тарих ва мафкура», О. Умрзоқова «Истиқлол мафкурасининг шаклалнишида қадриятларнинг ўрни ва аҳамияти» мавзуида маъруза қилдилар.

Илмий-амалий анжуманнинг тарих, фалсафа ҳамда иқтисодий назария бўйича шўъбаларга бўлиниб давом этган мажлисларида ҳам истиқлол мафкурасининг сиёсий, ижтимоий-иқтисодий ҳаётимиздаги ўрни, муҳим жиҳатлари хусусида фикрлар алмашилди.

Мухбиримиз.

Иқтисод сабоқлари

БОЗОР ИҚТИСОДИЁТИГА ДОИР АТАМАЛАРНИНГ ИЗОҲЛИ ЛУҒАТИ

Ижара. Ижарага берувчи ўз мулкини маълум бир маблағ эвазига ижарага олувчига маълум бир вақтга фойдаланиб туриш учун беради. Ижарачилик муносабатлари ва унинг янги шакллари халқ хўжалигининг турли соҳаларида кенг қўлланилади, бозор муносабатларини ривожлантиришга хизмат қилади.

Ижара тўлови. Ижарага олувчи томонидан шартнома асосида ижарага олинган асосий ва ҳаракатдаги фондлар учун тўланадиган маблағ.

Инвестиция. Фойда олиш мақсадида хўжаликнинг барча тармоқларига ажратилган моддий мол-мулк, қимматбаҳо қоғозлар, пул ва бошқа маблағлар киради. Давлат инвестицияси солиқлар йиғишдан, заём ва бошқа қимматбаҳо қоғозлар сотишдан олинади. Хусусий инвестиция эса хусусий кишиларнинг ҳисобидан олинади.

(Боши ўтган сонда).

Инфляция. Муомаладаги пулнинг қадрсизланиши, харид қобилиятининг пасайиб кетиши.

Инфраструктура. Маълум бир ҳудуддаги ишлаб чиқариш учун зарур бўлган иншоотлар, моддий базалар ва инсон фаолияти учун зарур бўлган маданий-маиший бинолар мажмуаси. Ишлаб чиқариш ва ижтимоий-маиший инфраструктурага бўлинади.

Иқтисодий ислоҳот. Қуйидагича амалга ошади:

1. Корхона ва бирлашмаларнинг мустақиллиги кескин равишда кенгаяди.
2. Бирлашма ва корхоналар тўла хўжалик ҳисобига, ўз-ўзини қоплашга ўтади.
3. Меҳнат жамоасининг ҳуқуқи ортади.
4. Ишчиларнинг ўз қобилиятларини намоён қилишига имконият кенгаяди.
5. Юқори сифатли меҳнатни моддий ва маънавий рағбатлантириш учун қулай имконият яратилади.

Конкуренция. Корхоналарнинг сифатли, иқтисодий жиҳатдан қулай, тез сотиладиган товар ишлаб чиқариш бўйича ўзаро рақобати.

Консорциум. Маълум бир иқтисодий лойиҳаларни амалга ошириш борасида фирмаларнинг вақтинча шартнома асосида бирлашуви; шунингдек, банклар ва саноат фирмаларининг ҳамкорликда молиявий операцияларни амалга ошириш бўйича келишуви ҳам тушунилади.

Концерн. Ўз вазифаларини ихтиёрийлик асосида марказлаштириб амалга оширадиган ишлаб чиқариш бирлашмаси.

Лезинг. Махсус молиявий компания томонидан воситачилик жараёнида амалга ошириладиган операция. Оператив ва молиявий лезингларга бўлинади. Оператив лезинг ўзининг қисқа (3—5 йил) муддатлиги билан характерланади. Молиявий лезингда эса келишув узоқ (10—15 йил) муддатга мўлжалланади.

Лицензия. Махсус давлат органлари томонидан корхоналарга баъзи бир хўжалик ишлари, жумладан, ташқи иқтисодий алоқалар билан шуғулланишга бериладиган рухсатнома.

Маклер. Савдо, валюта, фонд биржаларида харидорлар ҳисобига операцияларни амалга оширувчи ва воситачилик ҳисобидан даромад олувчи шахс.

Маркетинг. Бозор талабига ва истеъмолчи эҳтиёжига қараб ўз ишлаб чиқаришини, маҳсулот реализациясини белгилайдиган бошқариш тизими. («маркет» инглиз. — бозор).

Ғарбнинг Шарқий Европа мамлакатлари билан ҳамкорлик қилишга мослашган маркетинг хизмати бизнесменлар учун қуйидаги ўн маслаҳатни тавсия этади.

1. Ўзинг ишлаб чиқариш учун мўлжаллаётган молнинг сотилишига тўла ишонч ҳосил қилмагунингча ишлаб чиқаришга киришма. Бозорни ўрганиш учун пул сарф қилишдан қочма. Бунга сарф этилган маблағ, албатта, фойда келтиради.

2. Чет элга жўнашдан илгари дунё бозори ҳақидаги ахборотларни диққат билан ўрган.

3. Агар сизда телекс ёки телефакс бўлмаса, фақат телефонга таяниб қолган бўлсангиз, ғарблик шериклар билан алоқа ўрнатишдан умидингизни узинг.

4. Ишингизга қизиқишса, унга қисқа (2 кун) муддатда жавоб беришга ўрганинг. Гарчи бу хусусда аниқ бир қарорга келмаган бўлсангиз ҳам.

5. Ўз фирмангиз ўрнини аниқланг, ташкилий ишларни қулай олиб бориш учун иш қоғозлари, конвертлар, ташрифномаларни тайёрланг.

6. Келишувларни танлаш. Сиз ишни сўровномалар олишдан бошланг. Биринчи муомаладан кейиноқ ким билан жиддий иш олиб бориш мумкинлигини ҳал қилинг. Ким билан бирга ишлаш мумкин? Тўғри келган одам биланми? Ёки алоҳида танланган одамлар биланми?

7. Сизнинг муваффақиятли муомала қилишингиз қуйидаги ҳолларни аниқлаштиради:

а) Ташкилотингиз эҳтиёжи ва сизнинг ходимларингиз қизиқиши биргаликда иш олиб бормоқчи бўлган одамлар қизиқиши билан мос келиши учун ҳаракат қилинг. Ғарблик ишбилармонларга ёзма равишда ҳужжатлар шарт эмас.

б) Келишув чоғида бошқа томонга нисбатан ҳурмат, эътиборни жойига қўйинг, уларнинг фикрлари билан ҳисоблашишга ўрганинг.

в) Фикрларингиз тўғри келмай қолган пайтда аниқ бир мавқеда туринг. «Бу менга тўғри келмайди», деб сабабини лўнда тушунтириб беринг.

8. Ғарблик ишбилармонлар унча қимматбаҳо бўлмаган совғаларни ҳам миннатдорчилик билан қабул қиладилар. Кўп қимматбаҳо совға-салом қилишга интилманг. Буни улар ўтмас молни ўтказиш учун ҳаракат қилаяпти, деб тушунишлари мумкин.

9. Ўз ғоянгизни тавсия этишдан олдин ҳисоб-китобга ҳам тайёр бўлиб туринг, Ғарблик бизнесменни ўзингизнинг ҳийла-найрангларингиз билан алдай олмайсиз, уни соф фойда қизиқтиради. У эътиборини қанча харажат қилиш керак, фойда меъёри қанақа, соф фойдани бўлишда нечта ҳамкор иштирок этади каби масалаларга қаратади.

10. Сиз чет тилини билмасангиз ғарблик шерик билан яхши иш олиб бора олмайсиз. Таржимон орқали иш олиб бориш қулай эмас. Агар сиз ғарблик шеригингиз тилида сўзлаша билмасангиз экспорт-импорт операцияларини тил биладиган одамга қўйиб беринг.

Матлубот корхонаси (ташкилоти). Фуқароларнинг ихтиёрий аъзо бўлиши асосида ўзларига қарашли ижарага ёки бепул фойдаланишга берилган мол-мулк базасида ўз-ўзини қоплашга, мустақил молиявий, иқтисодий таъминлашга, бошқаришга, шунингдек, матлуботчиларнинг манфаатини жамият манфаати билан қўшиб олиб борган ҳолда фаолият кўрсатадиган ташкилот.

(Давоми бор).

Заҳириддин Муҳаммад Бобур таваллудининг 510 йиллиги

БУЮКЛИКНИ АНГЛАШ

ЁЗУВЧИ ХАЙРИДДИН СУЛТОН БИЛАН СУҲБАТ

— Хайриддин ака, ҳазрати Бобурнинг 510 йиллик таваллуд тўйлари арафасида «Бобурнинг тушлари» деб номланган китобингиз босмадан чиқибди, муборак бўлсин.

— Раҳмат.

— Китобхонлар сизнинг Бобур ижоди ва шахсиятига кўпдан бери қизиқиб келишингизни яхши биладилар. Навбатдаги тўпламингизнинг ҳам асосий қисмини шу улуғ сиймога бағишланган асарлар эгаллабди. «Саодат соҳили» қиссаси, «Ой ботган паллада», «Нуқта» каби ҳикоялар, «Бобурнинг тушлари», «Тавба» сингари эсселарнинг мазмун-моҳиятини буюк бобомизнинг армонли ҳаёти ташкил этади. Адиб сифатида сизнинг бу зотга нисбатан эътимодингиз беҳад юксак экани сезилиб туради. Демак, гапни шу нуқтадан — Бобурнинг шахсияти масаласидан бошласак, ўринли бўлар.

— Жуда соз.

— Бу хусусда турли замонларда турлича фикрлар ҳукмрон бўлиб келди. Улар гоҳ қора, гоҳи оқ рангларга чулғаниб, охир-оқибатда бир хулоса — «Бобур мураккаб шахс», деган гап билан якун топар эди. Ва бу хулоса ҳозиргача устувор келади. «Бобурнинг тушлари» деб номланган эсседа: «МОДДИЮНЧИЛИК ИНСОННИНГ КЎНГЛИДАГИ ИЛОҲИЙ НУРНИ СЎНДИРАДИ. СЎНДИРАДИ-Ю, ЭВАЗИГА, АФСУСКИ, ҲЕЧ НАРСА ТАҚДИМ ҚИЛА ОЛМАЙДИ», деб ёзгансиз. Мана, бугун замон, қарашлар ўзгармоқда. Энди Бобурнинг моддиюнча тасаввурларга сиғмаган, сиғмаган мураккаб сиймоси илоҳий, руҳий тасаввурларда ўзгача сеҳру жозиба касб этаётир. Аммо, барибир, Бобур шахсияти мураккаб, деган тушунча кўнгилни бутунлай тарк этган эмас. Нега бундай? Бобур чиндан ҳам мураккаб шахсми?

— Ҳазрати Бобур сингари олмос истеъдод соҳиби бўлган шахслар тарихда жуда ноёб учрайди. Маълумки, олмос табиатан серқирра ва камёб топиладиган жавоҳир ҳисобланади. «Бобурнома»ни китобат қилган котиблардан бири асар хотимасида муаллифни таърифлаб келиб: «ВА ФАЗИЛАТ БОБИДА КАМЛИГИ ЙЎҚ ЭРДИ», деган сўзларни битади. Назаримда, ушбу таъбир Бобур шахсиятига берилган энг мухтасар ва аниқ баҳодир. Чиндан ҳам, Бобур Мирзонинг инсон боласи касб этиши мумкин бўлган илму ҳунар жиҳатидан асло камлиги бўлмаган. У зоти бузург фаолият кўрсатган соҳаларни бирма-бир санаб чиқиш хийла мушкул иш, лекин, келинг, асосийларини эслаб ўтайлик. Мана, қўлимда «Бобур ва ўзбек маданияти тараққиётининг айрим масалалари» деган тўплам. Бу китобга ўтган йили Андижонда ўтказилган республика илмий анжумани материаллари жамланган. Мамлакатимизнинг турли илмий даргоҳларидан йиғилган бобуршунос олимлар ва мутахассислар бу нуфузли йиғинда ўз маърузалари билан иштирок этганлар. Тўпламнинг мундарижаси Бобур фаолиятининг нақадар кенг ва ранг-баранглигидан далолат беради: у, аввало, давлат арбоби, саркарда, дипломат, ҳарбий назариётчи, шоир, табиатшунос, жўғрофиюн, адабиётшунос, сайёҳ, психолог, фиқҳшунос, мусиқашунос ва ҳоказо. Унинг асарларида маданиятшунослик (культурология), элшунослик (этнография), номшуносликка оид кўплаб қимматли маълумотларни учратиш мумкин. Бобур Мирзо тилшунослик илмида ҳам ибрат бўларли мерос қолдирган. Хусусан, у яратган янгича алифбо— «Хатти Бобурий»ни мутахассислар яхши баҳолайдилар. Сўз ўрни келганда шуни айтиб ўтиш лозимки, ўз даврида Бобур мазкур алифбода Қуръони Каримни китобат қилдирган, бу қўлёзма сақланиб қолмаган, деган фикр ҳукмрон эди. Кейинги илмий изланишлар натижасида муқаддас китобимизнинг бобурий хат билан кўчирилган табаррук нусхаси Эроннинг Машҳад шаҳридаги кутубхоналардан бирида сақланаётгани маълум бўлди.

Кўриниб турибдики, бизнинг миллий тарихимизда Бобур Мирзо сингари қомусий фаолият соҳиблари кам ўтган. Шу билан бирга бу улуғ инсоннинг ички дунёси, маънавий олами ҳам ғоят жозибадор, айни вақтда шу қадар сирлидир.

Маълумки, Бобур умр бўйи икки ўт орасида — мамлакатдорлик миннати ва шеърият заҳмати билан яшади. Гарчанд шоҳлик ва шоирликнинг бир шахс тимсолида мужассам топиши Шарқда қадимдан қолган ноёб бир анъана каби учраса-да, ҳазрати Бобур, менинг назаримда, шу икки тушунча орасидаги тафовут ва зиддиятларни беҳад ўртаниб ҳис этган, бундан энг кўп озор чеккан мумтоз зотдир. Чунки шоир ҳукмдор ўз ижодида адолат, яхшилик ва инсонийлик ғояларини қанчалик ёниқ ҳарорат билан тараннум этган бўлмасин, тахт узра бу ғояларни амалга оширишга аксар ҳолларда муяссар бўлавермайди. Турли-туман сиёсий-иқтисодий манфаатлар, муайян тарихий вазият ҳукмдор шоир қалбининг эзгу интилишларидан кўра устунроқ келади. Шу сабаб бежиз эмаски, кўп ҳукмдорлар жамиятда адолат эмас, балки мувозанат ўрнатишга, яъни ҳар хил ижтимоий синф, табақа ва қатламлар ўртасида нисбий барқарорлик жорий этишга мажбур ёки мойил бўладилар. Айтайлик, инсоф-иймон туйғуларини юксак пардаларда куйлаган шоир Султон Ҳусайн Бойқаронинг ўз набираси Мўмин Мирзонинг қатлига имзо чекиши ёхуд содиқ дўсти бўлмиш Алишер Навоийдек беназир зотдан кўра вазир Мажидиддинни яқин тутиши бизга — бугунги авлодларга ғалати бир жумбоқ бўлиб туюлади.

Бобур Мирзонинг суронли умр йўлларига назар соладиган бўлсак, шунга ўхшаш бир қанча ҳолатларни кузатишимиз мумкин. Гоҳ тожу тахт манфаати, гоҳ амиру беклар манфаати, баъзан хешу ақрабо манфаати, баъзан эса дин-диёнат манфаати ягона бир макон — Бобур Мирзонинг мутаассир юрагида ҳамиша беомон тўқнашиб ётганини кўрамиз. Суюкли эгачиси Хонзодабегимни ғаддор душмани— Шайбонийхонга узатишга ёки шиа мазҳабли шоҳ Исмоил Сафавий лашкарлари билан иттифоқ тузиб, қадим суннийлар шаҳри Самарқандга бошлаб келишга мажбур бўлганлиги... ва шу сингари талай воқеа-ҳодисалар, шубҳасизки, уни туганмас изтиробларга солган. Ва қуйидаги музтариб мисралар ўшандоқ оғир кунларда туғилган бўлиши ҳам эҳтимол:

Бесабрмену бесару сомондурмен,
Бир ғамзададурмену паришондурмен.
Не диннинг ишини қилдиму не дунёнинг,
Ёраб, нетай, ўз ишимга ҳайрондурмен.

Ҳаётнинг муттасил гирдоблари ичида, кескин, қарама-қарши туйғулар, киши руҳининг поёнсиз ғалаёнлари ичида яшаган тарихий инсон, балки, айни шу жиҳатларига кўра «мураккаб шахс» деб аталар. Умуман, ҳар қандай шахс — инсоннинг ўзи мураккаб, олий мавжудот эмасми?

— Бобур шахсиятидаги қарама-қаршилик, менимча, унинг ўз қисматига бўлган муносабатида яққол кўзга ташланади. Бир томондан у — худо ёрлақаган, Оллоҳ карамига сазовор бир зот. Буни у омади чопган, мислсиз ғалабалар нашидасини сурган чоғларида шукроналик билан эътироф этади. У салтанат жиловини илк бор қўлига олган кезларни эслайлик. Фарғона вилояти икки томонлама хавф остида қолган — Самарқанддан Султон Аҳмад Мирзо Андижонга, Тошкентдан Султон Маҳмудхон Ахсикентга яқинлашиб кела бошлаган эди. Бобур Мирзо ва унга содиқ бекларнинг аҳволи ғоят мушкул эди. Аммо, не бахтки, Оллоҳ уларнинг ишини ўнглайди — ҳар икки тарафдаги душман ҳам не бир сабаблар ила ортига қайтади. «ТЕНГРИ ТАОЛОКИМ, ЎЗ ҚУДРАТИ КОМИЛАСИ БИЛАН ҲАР ИШИМНИ ҲАР МАҲАЛДА АНДОКИМ БОЯДУ ШОЯД БЕМИННАТ МАХЛУҚ РОСТ КЕЛТИРУБДУР, МУНДА ҲАМ НЕЧА ИШНИ БОИС ҚИЛДИКИМ, АЛАР БУ КЕЛМАКДИН ЎСОНДИЛАР, БАЛКИ БУ ТАВАЖЖУҲДИН ПУШАЙМОН БЎЛИБ БЕМУРОД ЁНДИЛАР», деб ёзади Бобур бу воқеани хотирлаб. Муттасил қирпичоқ бўлиб турган бошқа темурийзодалардан фарқли ўлароқ, Бобур Мирзонинг сиёсати кун-бакун тараққий топа бориши, ўзгалар қон ва жон эвазига мушарраф бўла олмаган ғалабаларга нисбатан тез ва осон сазовор бўлиши чиндан ҳам унинг камоли илоҳий қудратга боғлиқ эканидан далолат бермайдими! Ва айни замонда Бобуршоҳ «толе йўқ»лигидан фиғон чекади, таассуф ва пушаймонлик ўтида қоврилади. Кўп бор Оллоҳ марҳаматига муносиб бўлган ва шукр қилган зотнинг бу янглиғ афсус-надоматларини қандай изоҳлаш мумкин!

— Аввало, шуни айтиш лозимки, Бобур Мирзонинг саодат юлдузи толе осмонида жуда эрта чарақлаган эди. Жаҳон тарихида ўн икки яшар боланинг тож-тахт эгаси бўлганлиги каби ҳодисалар сийрак бўлса-да, учраб туради, аммо, биламизки, ҳокимиятни қўлга киритиш у қадар қийин иш эмас, балки ҳокимиятни қўлда сақлаб қолиш энг мушкул, мураккаб бир юмушдир. Бобур Мирзо ёшгина боши билан ана шундай машаққатли ва хатарнок вазифанинг уддасидан чиқа олган соҳиби шижоат ва соҳиби заковат бўлган бир зот эди. Мовароуннаҳрнинг ўша пайтдаги фозил арбоблари шу важдан Заҳириддин Муҳаммадга парчаланиб кета бошлаган темурийлар салтанатини сақлаб қолишга қодир ҳукмдор сифатида қараганлар. Донишманд мўйсафид Алишер Навоийнинг Самарқандга, навқирон тождор Бобур Мирзога махсус нома йўллаганлигини эслайлик. Бу мактуб аслида ана шу тарихий умидворликнинг бир нишонаси ҳам эди. Гарчанд тақдир тақозосига кўра бу орзуниятларни Мовароуннаҳр тупроғида рўёбга чиқариш насиб этмаган бўлса-да, ҳазрати Бобур улуғ Темур давлатини Ҳиндистон диёрида шараф билан давом эттириб, ўзига умид боғлаган кишиларнинг ишончларини оқлади.

Сиз тўғри айтдингиз, чиндан ҳам Бобур Мирзо Оллоҳ карамига сазовор хосиятли шахс эди. Саволингизда зикр этилган воқеа, яъни душманларнинг не бир сабаблар ила Андижондан чекиниши ҳозирги Қува туманининг Толмазор қишлоғидан оқиб ўтадиган Қорасув устидаги кўприкда юз беради. Лашкар тиқилиб, кўприк қулаб тушади ва Султон Аҳмаднинг кўплаб одамлари ҳалок бўлади. Ғаним қўрқиб, ортга чекинади. Бу ҳодисани, эҳтимол, тасодифга ҳам йўйиш мумкин, аммо маънавиюнчи инсон назарида бу тилсим замирида ғойибона бир маъно борлиги шубҳасиздир.

Шуниси ҳайратланарлики, бу каби илоҳий ҳодисалар Бобур Мирзо ҳаётида бир эмас, такрор ва такрор содир бўлган.

Бир минг тўрт юз тўқсон олтинчи йили Самарқандни иккинчи марта эгаллаб, юз кунлик қуршовда қолган чоғида Бобур бехосдан оғир касалликка чалинади. Томоғидан сув ҳам ўтмай тилдан қолади, тўрт кечаю кундуз оғзига фақат пахта билан сув томизиб турадилар. Андижондан келган бир навкар уни шу ҳолатда кўриб, подшоҳнинг ўлими ҳақида она шаҳрига хабар етказади ва фитна-ғавғоларга сабаб бўлади. Ҳатто энг яқин ва содиқ кишилари ҳам ундан умид узган пайтда Яратганнинг шарофати билан Бобур Мирзо шифо топади.

Ёки унинг Карнон деган қишлоқда ажал билан юзма-юз келган бир ҳолатини эслайлик. (Бу воқеа ҳақида «Бобурнинг тушлари» бадиасида ҳам батафсил фикр юритилган). Бобур Мирзо ёлғиз ўзи қаттол душмани Аҳмад Танбал одамлари қўлига тушиб қолади. Тақдирига тан бериб, ўлимни мардона бўйнига олади ва қатли олдидан икки ракаат намоз ўқишга тутинади. Саждага бош қўйганида беихтиёр бир лаҳза кўзи илинади. Тушида шайхи бузург Хожа Аҳрорнинг набираси Хожа Яъқуб бобоси номидан унга нажот ҳақида дарак беради. Чўчиб уйғонгач, қарасаки, ёв аскари унинг қўл-оёғини боғлаш ҳаракатида. Хожа Аҳрорнинг ғойибона далдасидан руҳланиб, ўзини шер сеза бошлаган Бобур Мирзо баҳодирлик билан қилич яланғочлаб: «Сизлар бу йўсунлиқ сўзларсиз, аммо, кўрайинким, қайсингиз менинг қошимга кела олурсиз?» деб хитоб қилади. Ва шу лаҳзада Бобурнинг содиқ навкарларидан ўн бешга яқини боғ деворидан ошиб тушиб, уни озод этадилар. Сўнгра маълум бўлишича, подшоҳнинг халоскорларидан бири — Қутлуғ Муҳаммад барлос ҳам ғаройиб бир туш кўради. Тушига Хожа Аҳрори валий кириб, Карнон қишлоғида банди бўлиб ётган Бобур Мирзо ҳақида хабар беради ва уни қутқариб келишини амр этади...

Хўш, ақл бовар этмас даражада сирли бу воқеани нима деб изоҳлаш мумкин?

Умуман, Хожа Аҳрорнинг муборак сиймоси Бобур Мирзонинг тақдирида аксар ҳолларда ҳал қилувчи мавқе касб этади. Ёдингизда бўлса, умрининг сўнгги кезларида Бобур яна қаттиқ оғриб қолади. Шунда у ихлос талаби билан маънавий падари—пири бўлмиш ҳазрати Хожа Аҳрорнинг «Волидия» рисоласини форсчадан туркийга таржима қилади ва шу тариқа дардига даво топади.

Шоҳ Бобурнинг ўн икки минг аскар билан Иброҳим Лўдийнинг юз минг кишилик лашкари устидан порлоқ ғалаба қозониши ёки азиз фарзанди Ҳумоюнга ўз жонини садқа қилишини хотирлайлик. Буларнинг барчаси бу мумтоз шахс умрининг илми ғайб ҳикматлари билангина шарҳланиши мумкин бўлган сирли саҳифаларидир.

Модомики шундай экан, парвардигор мукаррам айлаган бу зотнинг «толе йўқлиги»дан шиква-шикоятлари боисига келсак, бу ҳол, аввало, унинг мутаассир шоир дили ва дарвешона юраги билан изоҳланади. Дардманд шоир Бобур шоҳлик шавкатию мислсиз мол-дунё она Ватан армони қаршисида ҳеч ва пуч нарса эканини теран англар эди. Хазинасини безаган, оламнинг икки ярим кунлик харжига арзийдиган Кўҳинур каби олмосгавҳарлардан кўра она юртининг бир ҳовуч тупроғини баланд қўяр эди. Оламда ватан соғинчи ва ҳасратини Бобурдек ёниб, қайғу надоматга тўлиб куйлаган бошқа бирон шоир бормикан! Шунинг учун ҳам менинг назаримда:

Қовун бирла узумнинг ҳажрида кўнглумда ғам ҳар сў,
Оқар сувнинг фироқидин кўзумдин ҳар дам оқар сув,—

деган маҳзун сатрларни Бобур Мирзо сиёҳ билан эмас, юрагининг қони билан битгандек туюлаверади...

— Шарқда азалдан шоҳлик ва дарвешлик фазилатлари муштарак келади. Бобур ҳам бундан мустасно эмас. Аммо бошқа шоҳлардан фарқли ўлароқ Бобур дарвешликни подшоҳликдан устун қўяди. Ундаги ички иқрор, ростгўйликнинг боиси ҳам шу эмасмикин!

— Албатта. Тарихдан маълумки, ҳиндлар Бобур Мирзони «қаландар шоҳ» деб атаганлар ва бу бежиз эмас. Унинг ижодида бот-бот учрайдиган ёлғизлик ва ёлғизликдан ҳасрат оҳанглари, даврон зулмидан «бошни олиб оёқ етгунча кетмоқлик» истаги шундан далолат беради. «ЎЛУМ УЙҚУСИҒА БОРИБ ЖАҲОНДИН БЎЛДИМ ОСУДА, МЕНИ ИСТАСАНГИЗ, ЭЙ ДЎСТЛАР, КЎРГАЙСИЗ УЙҚУДА», деб ёзган шоирнинг андуҳли дили дарвешлик йўлига кўпроқ мойил эди.

— «Саодат соҳили» қиссангизда сўфий аллома Ҳофиз Кўйкий ва Бобур Мирзо ўртасида кечган суҳбатлар орқали унинг бу борадаги маънавий изланишлари, руҳий машаққатларини батафсил ёритишга ҳаракат қилгансиз.

— Ҳа, бироқ у наср — «қора сўз» ёрдамида бу мавзуни ёритишга бир уриниш эди. Менимча, мазкур масалани илмий жиҳатдан ўрганиш кутилмаган ва қизиқарли илмий хулосаларга олиб келиши муқаррар. Ёдимда, шоир Мирзо Кенжабек бир шеърида буни мухтасар тарзда яхши ифода этган:

Ё фалак! Ғаройиб бир иш қилмишсан,
Бошимга мангулик ташвиш қилмишсан,
Айт, менинг ўзимни шоҳ этиб нечун,
Нечун юрагимни дарвеш қилмишсан!!

«Бобурнома»да муаллиф бир ўринда машҳур форсий мақолни зикр этиб ўтади. Мазмуни шундайки, ўн дарвеш бир гиламга сиғиши мумкин, аммо икки шоҳ бир мамлакатга сиғмайди. Ўйлайманки, шу жумла билан у «шоҳлик» ва «дарвешлик» деган тушунчаларга жуда чиройли таъриф берган.

— «Тавба» деб номланган эссенгизда Бобурнинг буюк ирода соҳиби экани ёрқин тасвирланади. У чоғир ичишдан тийилиб, нафсидан ғолиб келади. Лекин улуғ подшоҳнинг нафсни енгиш бобидаги ғалабаси фақат чоғирни бас қилиш билангина якун топмагандек. Бобур Мирзо кейинчалик мулкгирлик борасида ҳам қаноатга берилиб, Мовароуннаҳрга қўшин тортиш режасидан тийилмадимикан! Йўқса, бу унинг имконидаги иш эди-ку!

— Бобур Мирзо Ҳиндистонда беш йилга етар-етмас муддат ҳукмронлик қилди. Бу йиллар асосан ҳинд ва афғон бекларининг қаршиликларини бостириш, турли фитна-низоларга чек қўйиш, мамлакатда янги давлатчилик асосларини ўрнатиш ҳамда оғир хасталиклар билан кечган. Бинобарин, ҳинд диёрида туриб Мовароуннаҳр мулкига кўз тикиш Бобурнинг сиёсий ва ҳарбий режаларида бўлган-бўлмаганини айтиш қийин. Табиий, ватан соғинчи, айрилиқ азобидан шоир қаттиқ изтироб чеккан, бироқ бу масалани ҳарбий йўл билан ҳал қилишга интилмаган. Гулбаданбегимнинг «Ҳумоюннома»да гувоҳлик беришича, падари бузругвори 1512 йилдаёқ «ака-укаларининг ноаҳиллиги ва мўғулларнинг душманлигидан... ортиқ у вилоятда тура олмадилар. Сўнг Бадахшон ва Кобулга йўл олдилар. ШУНДАН СЎНГ ЯНА МОВАРОУННАҲРНИ ҚЎЛГА КИРИТИШ ХАЁЛИНИ ТАМОМАН КЎНГИЛДАН ЧИҚАРИБ ТАШЛАДИЛАР».

Бобур шахсиятидаги жозибадор ва таҳсинга сазовор жиҳатлардан бири шундаки, у кўзи очиқ пайтидаёқ тож-тахтини валиаҳдига топширишга жасорат кўрсата олган ҳукмдордир. У шу маънода ҳам Шарқ тарихида ноёб учрайдиган мумтоз шахслардан биридир. Бу хусусда тағин Гулбаданбегимнинг хотираларига мурожаат қилайлик: «У киши бундай дедилар: неча йилдан буён тож-тахтни сенга (Ҳумоюнга — Х. С..) топшириб, ўзим Зарафшон боғида ором олиш ниятида эдим. Оллоҳнинг марҳамати билан нимаики истаган бўлсам, барига эришдим...»

Ҳаёти дунёнинг жилвакор ҳою ҳаваслари устидан, нафс устидан ғолиб кела билган улуғ инсоннинг қаноати ана шу тариқа намоён бўлган.

— Бобур—меҳрибон ва донишманд ота. Унинг фарзандларига панд-насиҳатларида шоҳ ва шоирнинг буюк инсоний қиёфаси яққол кўриниб туради. «Нуқта» ҳикоянгизда Бобур Мирзонинг оталик меҳри тиниқ ва самимий тасвирланган. Шу ўринда «Саодат соҳили»даги бир ҳолатни беихтиёр эсладим. Бобур аллома Ҳофиз Кўйкийга қарата энди дарвешлик тариқини ихтиёр этмакчилигини, салтанати миннати кўнглига урганини ёниб-ўртаниб арзи изҳор этаётган бир дамда хосхонага ҳали ёш қизалоқ ҳолатидаги Гулбаданбегим кириб келади. Бобурнинг юрагидаги тўфон шу ондаёқ босилади, қалбида қайғу ва ҳасрат бўронлари тиниб, меҳр булоғи қайнай бошлайди — у бутунлай бошқа инсонга айланади. Бобур шахсиятидаги мафтункор сеҳр, ғаройиб синоатнинг бир жиҳати ана шунда — оталик меҳрида бўлса керак!

— Яхши биласиз, Бобур ўн икки ёшидаёқ отадан етим қолган. Гарчанд еяр-ичардан камлиги йўқ аслзода бўлса-да, кўп оғир кунларни бошидан кечирган. Амакилари ва тоғаларининг, укалари — Носир Мирзо, Жаҳонгир Мирзонинг тожу тахт талашиб, унга қандоқ ситамлар ўтказганлари ҳам маълум. Бинобарин, Бобур Мирзо то камолатга етгунига қадар отасизлик — етимлик ҳиссиётини теран ҳис этиб ўсган. Қолаверса, инсон туйғуларининг нозик тасвирчиси ва билимдони сифатида салтанат соҳиблари хонадонларидаги оқибатсизлик, меҳрсизлик, макр-хиёнатдан умрбўйи азоб тортган. Ўз шахсий ҳаётида ота-онага, оға-иниларга, фарзандларига юксак муҳаббат ва эҳтиром билан қараганидек, ўзгаларнинг ҳаёти ва фаолиятини баҳолашда ҳам шу мезонлар асосида фикр билдирган. «Беш кунлик ўтар дунё учун шундоқ қари ва донишманд отасини шаҳид қилди», — дея надомат билан ёзади у Улуғбек Мирзонинг ўғли Абдуллатиф ҳақида.

Бобур Мирзо умри давомида уйланган турли хотинларидан ўн еттита фарзанд кўрган. Уларнинг исмлари қуйидагича: Фахруннисо, Ҳумоюн, Борбўл, Меҳржон, Эсон Давлат, Фаррух, Маъсума, Шоҳрух, Аҳмад, Гулзор, Комрон, Аскарий, Гуларанг, Гулчеҳра, Ҳиндол, Гулбадан, Алвор. «Бобурнома»нинг сўнгги саҳифаларида номаълум котиб томонидан қайд этилишича, подшоҳ вафот этганида ундан ёдгор бўлиб, «ўғлонлар: Муҳаммад Ҳумоюн подшоҳ ва Комрон Мирзо ва Мирзо Аскарий ва Мирзо Ҳиндол эрдилар. Ва қизлар: Гулрангбегим ва Гулчеҳрабегим ва Гулбаданбегим эрдилар. Ушбу уч қиз бир онадин эрдилар».

Шунингдек, бу пайтда Бобуршоҳнинг Маъсума исмли яна бир қизи ҳаёт бўлган. Қолган фарзандлари жуда эрта — ёш гўдак чоғларида вафот этиб кетганлар. Бинобарин, Бобур Мирзо бу бевафо ҳаётда бошқа жабру ситамлар қатори фарзанд доғини ҳам хўп беармон чеккан. Шу боисдан ҳам омон қолган ўғил-қизларига мудом меҳр-мурувват кўрсатиб келган, уларни ҳамиша иноқликка, тотувликка даъват этган. Албатта, ўша пайтдаги тарихий шарт-шароит тақозосига кўра шоҳ Бобур ва унинг шаҳзода ўғиллари ўртасидаги муносабатлар, оға-иниларнинг ўзаро муомалалари ҳам доимо силлиқ кечавермаган, бироқ Бобур Мирзо донишманд ва шафқатли падар сифатида бу ички зиддиятларни оқилона бартараф қилиб келишга мушарраф бўла олган. Шарқнинг кўпгина тахт соҳибларидан фарқли ўлароқ, Бобур Мирзо ўз ака-укаларидан номардлик ва жабру жафо кўрган чоғларида ҳам олижанoблик ила уларни авф этган; фарзандлари билан муносабатда ҳам уларнинг хатоликларини, тажрибасизликларини бағрикенглик билан кечирган.

«ҲАМИША БУ ҚОИДАНИ МАРЪИЙ ТУТУБ МУНДИН ТАЖОВУЗ ҚИЛМАНГ ЯНА ИНИНГ БИЛАН ЯХШИ МАОШ ҚИЛҒАЙСАН. УЛУҒЛАРДАН КЎТАРИМЛИК КЕРАК. УМИДИМ БОРКИ, СЕН ҲАМ ЯХШИ ИХТИЛОТ ҚИЛҒАЙСЕН. АНИНГ ҲАМ МУТАШАРРИЪ ВА ЯХШИ ЙИГИТ ҚЎЮБТУР, УЛ ҲАМ МУЛОЗАМАТ ВА ЯКЖИҲАТЛИҚТА ТАҚСИР ҚИЛМАҒАЙ», — деб насиҳат қилади у Ҳумоюнга ёзган мактубларининг бирида.

Ҳатто сўнгги нафасига қадар Бобур Мирзо ўғил-қизлари ўртасидаги муносабатларнинг келажаги ҳақида қайғургани тарихдан маълум. Зеро, улкан салтанатнинг келгуси тақдири оға-ини бобурийзодаларнинг иттифоқига жуда кўп жиҳатдан боғлиқ эканлигини у теран англар эди.

Ўлим тўшагида ётган Бобур Мирзонинг фарзандларига қилган васиятини тарихчи Абдулфазл шундай тасвирлайди: «Оқилона маслаҳатлар ва юракни ўртаб юборадиган фармойишлар берилди. Шундан сўнг у киши мана бундай дедилар: **«СЎНГГИ НАФАСИМ ЧИҚМАЙ ТУРИБ АЙТАДИГАН ГАПИМ ШУЛКИМ, БОРДИЮ ОҒА-ИНИЛАРИНГ ЖАЗОГА ЛОЙИҚ БЎЛСА ҲАМ, УЛАРГА МИНБАЪД ЖАЗО БЕРА КЎРМАГИЛ».** Худди шу кўрсатмага амал қилиб, «жаннатошиён ҳазрат» (Ҳумоюн) оға-иниларидан шунча жабр-жафо кўрсалар ҳам, уларга қарши бирон марта жазо чорасини кўрмадилар».

Кўриб турганимиздек, Бобурнинг подшоҳ падар сифатидаги фазилатлари ҳам ғоят ибратлидир.

— Бобурийлар салтанатининг охирги ҳукмдори Баҳодиршоҳ Иккинчининг ўғли Мирзо Қуёшнинг бир мўъжиза бўлиб инглиз қирғинидан омон қолгани ва шу тариқа бобурийлар шажараси Ҳиндистонда бугунга қадар сақланиб келаётгани ҳақида ёзганларингизни ўқиб, яна Бобур руҳи, унинг илоҳий қудрати хотирга келади. Тириклигида Оллоҳдан ўз жони эвазига ўғли Ҳумоюннинг жонини тилаб олган Бобур Мирзо руҳи кейинчалик машъум бир соатда Мирзо Қуёшга ҳам балогардон бўлмаганмикан!

— Эҳтимол. Биласизми, бу воқеалар шунчалик илоҳий сир-синоатга йўғрилганки, уларнинг илми ғайб оламига тааллуқли ишлар эканлиги шундоққина аён бўлиб туради. Модомики, бу ҳодисалар юксак самоват билан боғлиқ экан, биз — ожиз бандаларнинг бу хусусда башорат қилишимиз, балки, ўринсиздир. Аммо шуни ишонч билан айта оламизки, Баҳодиршоҳ Иккинчи худди улуғ аждоди Бобур сингари қатъиятли, мард ва ҳассос табиатли инсон бўлган. Бобур каби у ҳам гўзал шеърлар битган, урду ва форс тилларида ижод қилиб, «Зафар» тахаллуси билан девон тартиб берган. Унинг ҳароратли, жўшқин ва маҳзун ғазаллари ҳинд қўшиқчилари томонидан суюб куйланади. Бу икки шоир ва шоҳ ўртасида аллақандай руҳий яқинлик, ички муштараклик бўлган. Бежиз эмаски, Баҳодиршоҳ Иккинчи ўзини Кобулга, буюк бобокалони Бобур Мирзо пойига дафн этишни васият қилган. Афсуски, бу васиятни адо этиш имкони бўлмай, шаҳид ўлган сўнгги бобурий ҳукмдорнинг қабри Рангун шаҳрида қолиб кетган..

— Сиз бир гуруҳ бобуршунослар билан бирга Бобур қадамжолари бўйлаб халқаро сафарларда ҳам бўлдингиз. Бу ҳақда бир қанча мақола-суҳбатларингиз эълон қилинди. Шу сафарлар мобайнида Бобур Мирзонинг яна қандай жиҳатларини кашф қилдингиз!

— Бу сафарлар қаламкаш сифатида, Бобур ижодининг бир мухлиси сифатида менга жуда кўп нарса берди. Балхдан тортиб Банголага қадар чўзилган улкан ҳудудда давр сурган бобурийлар сулоласининг тарихий моҳиятини ўрганиш учун талай қизиқарли материалга эга бўлдим. Энг асосийси эса, сафардошларим билан биргаликда Бобур Мирзо ва унинг шавкатли авлодлари нақадар буюк инсонлар бўлганларини ўз кўзимиз билан кўриб, ўз идрокимиз билан англаганимиз бўлди. Афғонистон, Покистон, Ҳиндистон, Бангладеш давлатларининг гўзал гўшаларида мағрур қад ростлаб турган улуғвор ва бетимсол меъморий обидалар бобурий боболаримизнинг беқиёс илмий-маданий салоҳиятларидан далолат бериб туради. Айтайлик, Покистондаги осмонўпар Ҳайбар тоғларидан ошиб ўтаётганимизда қалбимизни беихтиёр ифтихор ва ваҳима туйғулари чулғади: наинки, қилкўприкдек қалтис шу йўллардан Бобур бобомиз, отда, туяда, пиёда юриб ўтиб, олис-олис манзилларга етган бўлса! Ҳиндикуш довонини эшитгансиз, маъносини биласизми? Ҳиндикуш, яъни ҳинднинг ўлими, дегани. Йил ўн икки ой тепасидан қор аримайдиган бу хатарнок довондан ошиб ўтаман, деб минг-минглаб ҳиндлар ҳалок бўлар экан. Метин ирода соҳиби бўлган Бобур Мирзо мана шундай машаққатли йўллардан қор кечиб, бўрон кечиб ўтганки, ёлғиз шу юришнинг ўзиёқ уни ўтмишдаги улуғ саркардалар қаторига киритиш учун асос беради.

— Мана, суҳбатимиз ҳам, чамамда, охирлаб бораётибди. Гурунгимиз сўнггида сизга иккита савол билан мурожаат қилмоқчи эдим. Биринчиси: Бобурга хос фазилатлардан қайси бирини алоҳида қадрлайсиз!

— Бобур Мирзонинг демократлигини. Бу беназир шахснинг ҳаёти ва фаолиятини ўрганиб, шундай хулосага келдимки, у зот насл-насаб жиҳатидан қанчалик аристократ бўлган бўлса, кундалик турмушда ва ўз ижодида шунчалик демократ бўлган. «Бобурнома»дан ва замондошларининг хотираларидан бунга жуда кўп далиллар келтириш мумкин. Албатта, демократ деганда фақат митингда сўзга чиқиб томоққа зўр берадиган кимсаларни кўз олдимизга келтирсак ва шу мезон билан Бобур Мирзога ёндошсак, кулгили бўлур эди. Бу зоти бузургнинг демократлиги аввало шунда кўринадики, у ҳамиша, ҳамма жойда турли ижтимоий синфлар, диний-миллий оқимлар, турли хил савиядаги кишилар билан ҳамжиҳатлик қилишга интилди. Яхшилик туйғуси дунёнинг маънавий асосларидан бири эканини уқтириб ўтди. Ҳаётнинг барча аччиқ-чучукларини, турмуш уқубатларини, шодумонликларини дўст-ёрлари билан, оддий меҳнат кишилари билан, содиқ навкарлари билан баҳам кўрди. «Дўстлар билан бирга бўлган ўлим — тўйдир» деган форсий бир нақл унинг жувонмардлик (рицарлик) шиорига айланган эди.

Бобур Мирзонинг соф, содда, мардона, айни вақтда ғоят фусункор ижоди ҳам унинг хоксор ва барчага баробар юрагидан яққол бир нишонадир. Айтинг-чи, бизнинг беш аср наридаги ўтмишимизда яшаб ижод қилган шоиру адибларимиздан қайси бирининг асарларини бугун таржимасиз ёки ҳар турли «насрий баён»ларсиз тушуниш мумкин? Бу рўйхат жуда қисқа бўлиши ва унинг бошида Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг табаррук номи туриши шубҳасиздир. Бобур ҳаётда ҳам, ижодда ҳам халқона бир йўлни оғишмай танлади, ўзи мансуб бўлган синф анъаналарига қарши борган ҳолда «хонбоп эмас, ҳаммабоп» бўлишга (Абдулла Қодирий таъбири) интилди. Ва шу олижаноб фазилатлари билан жаҳондаги минг-миллионлаб одамлар кўнглига марғуб бўлди.

— Сўнгги савол: Бобур ижодидан ўзингизга энг маъқул бир мисрани айтиб бера оласизми!

— **«ДАВЛАТҚА ЕТИБ МЕҲНАТ ЭЛИН УНУТМА».** Назаримда, бу пурҳикмат сатрни ҳар бир инсон ўз қалбига нақш этиб қўйса, асло зиён қилмайди.

Суҳбатдош: Муртазо ҚАРШИБОЙ

ҚУТЛАЙМИЗ!

Ҳурматли Абдували ҒАНИЕВИЧ!

Биз Сизни меҳнат фаолиятингизни Тошкент электротехника алоқа институтида бошлаганингиздан буён яхши биламиз. Қаерда бўлманг, қандай лавозимда ишламанг, ташкилотчилигингиз, мураббийлигингиз, одамохунлигингиз, эвазига обрў-эътибор топдингиз. Тошкент радиотехника техникуми директори сифатида мазкур билим ўчоғини оёққа турғазишдаги саъй-ҳаракатларингиз, айниқса, таҳсинга лойиқ.

Ҳозирда вазирлигимизнинг ўрта махсус ўқув юртлари бошқармаси бошлиғи лавозимида ишлаб, техникум ва коллежларнинг ўқув-тарбия жараёни учун услубий кўрсатмалар ишлаб чиқишга, уларнинг моддий-техника таъминотини мустаҳкамлашга салмоқли ҳисса қўшмоқдасиз.

Биз Сизни кутлуғ 50 ёшингиз билан муборакбод этиб, келгуси ишларингизга ривож тилаймиз. Ҳамиша соғ-омон бўлинг!

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги.

Ҳурматли Маҳфуза ҚОСИМОВА!

Сиз узоқ йиллар давомида болалар боғчасида тарбиячи, Тошкент шаҳридаги 229-мактабда ўқитувчи, тарбиявий ишлар бўйича директор ўринбосари, Бўка, Қибрай туманларида халқ таълими бўлими мудири, Тошкент шаҳар ўқитувчилар уйи директори лавозимларида муваффақиятли ишлаб келдингиз.

Республика ўқитувчилар уйи ходимлари Сизни туғилган кунингиз билан муборакбод этади.

Қадрли онажонимиз Ойша ТЎЛИЕВА!

Биз Сизни таваллуд топган кунингизнинг 40 йиллиги ҳамда педагогик фаолиятингизнинг 20 йиллиги билан чин қалбимиздан табриклаймиз. Сизга узоқ умр, мустаҳкам соғлиқ тилаймиз.

Чуқур эҳтиром билан фарзандларингиз — Ғайратжон, Барно.

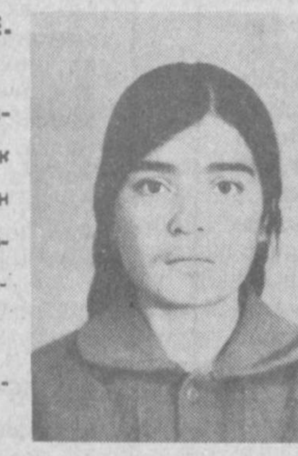

Ҳурматли Эшон ТУРСУНОВ!

Қирқ йил бўлибдики, Паркент туманидаги 1-ўрта мактабда ёшларга сабоқ бериб келасиз.

Умрингизнинг 60 баҳорини қаршилаётган ушбу айёмда Сизга доимо сиҳат-саломатлик ҳамроҳ бўлишига тилакдошмиз.

Паркент туманидаги 1-ўрта мактаб жамоаси.

Боши ўтган сонларда.

Элтутмиш (1211—1236 йиллар). Қутбиддиндан кейинги ҳукмронларнинг кўпчилиги собиқ қуллардан бўлиб, халқ орасида қул қироллар сулоласи сифатида маълум эди. Улардан ҳинд тарихида из қолдирган икки кишини — Элтутмиш ва Балбанни алоҳида ажратиб кўрсатадилар. Элтутмиш Деҳли зодагонлари талаби билан 1211 йили тахтга ўтирди. Салоҳиддиннинг ғурий додхоларидан бўлган бу раҳбарни Бағдод халифаси ҳам Деҳли султони сифатида эътироф этиб, Султони Аъзам унвони билан тақдирлади. Тожиддин Йилдиз ва Насриддин Қабача қарши бош кўтаришга шайланганларида Элтутмиш уларни бостирди. Салоҳиддин эса ғурийларга тегишли барча ерларга султон бўлиб олди. У 1226 йилда Рант-ҳамборни қўлга киритиб, 1230 йилда Деҳлидан ажралиб чиқмоқчи бўлаётган Бенгални қўшиб олди. 1234 йили Малвани, келгуси йили Ужайнни эгаллади. Бу воқеа Элтутмиш подшоҳлигида юз берган бўлиб, ўшанда шаҳзода Жалолиддин ёрдам сўраб Деҳлига мурожаат қилган, бироқ Ҳиндистонга монголлар эътиборини тортишни хоҳламаган Элтутмиш бу илтимосни рад қилган эди. Энди у ўзи қаттиққўллик билан бирлаштирган мамлакатда тартиб ўрнатишга тутинди. Деҳлилик авлиё Ҳожи Қутбиддин Бахтиёр Қоқий номи билан аталган Қутуб минораси қурилишини якунлади. Арклари ҳозиргача сақланиб қолган муҳташам Кувватул—Ислом масжидини бунёд этишга киришилди. Лекин у поёнига етмай қолди.

Ғиёсиддин Балбан (1266—1290 йиллар). Элтутмишни унинг ўғли алмаштирди. Ундан кейин тахтга чиққан истеъдодли қизи Султона Розияга ёш аёл боши билан оғир даврлар синовидан ўтишга тўғри келди. Аъёнлар унга қарши уюшдилар, Султона Розия қўлида қилич билан жангда ҳалок бўлди. Шундан кейин Элтутмишнинг бошқа бир ўғли — Насриддин Маҳмуд тахтга ўтирди. Тақводор, соғлом фикрли ва меҳнатсевар бу ҳукмдор ўз вазири додхо Ғиёсиддин Балбанга кўп жиҳатдан ҳомилий қиларди. Насриддинни алмаштирган Балбан буюк шоҳаншоҳ бўлиб қолди. Ўз вақтида вазир сифатида Насриддинга қарам бўлганлиги учун у тўлиқ ҳокимиятга эга эмасди, мамлакат унинг кўнглидагидек бошқарилмас, ғазна эса деярли бўшаб қолган эди. Турк зодагонлари ҳаддан ташқари кучайиб кетишган, шарқи-ғарбий вилоятларга эса монголлар ботбот ҳужум қилиб турардилар. Балбанга энди шу муаммолар билан ҳам шуғулланишга тўғри келди. Дастлаб у отлиқ аскарлари сонини кўпайтириб, қўшинларини кучайтирди, ўзи энг яхши ҳарбий бошлиқлар тайинлади ва пировардида уларни кенг миқёсда босқинчилик билан машғул бўлиб келаётган Мевар ражпутларига қарши йўналтирди. Ражпутлар Деҳли яқинидаги ўрмонларда яшаб, барчанинг у ёқ—бу ёққа ўтиб кетишига монелик қилишарди. Балбан бу босмачиларни тор-мор келтиргач, Ганга ва Жамна дарёлари ўртасида жойлашган ерларга ўтиб, Кампил ва Бхожпур ўрмонларини қўлга киритди, ўзига қалъалар қуриб, уларга кучли мусулмон лашкарларини жойлаштирди. Энди у зодагонларга ерларни янги шартлар ва тартиб-қоидалар асосида бера бошлади, кўп ўтмай, мамлакатдаги барча ишлар устидан тўлиқ назорат ўрнатилди.

Монголлар ва Бенгал. Монголлар Деҳли султонлиги сарҳадларига яқинлашиб қолган эдилар. Улар Қобулни эгаллашган ва Панжобга деярли ҳар йили ҳужумлар уюштириб турар эдилар. Балбан шимолга йўл олиб, Лаҳўр қалъасини тиклади, жасур ўғли Муҳаммадни Мўлтон ҳокимлигига тайинлади. Бошқа бир ўғли Буғрахонга Панжобни ишониб топширди. Шундай қилиб, бу иккала ака-ука чингизийларга қарши даҳшатли куч бўлиб, уларга кетма-кет зарба бериб турдилар. Бахтга қарши Муҳаммад қуршовда қолиб, ҳалок бўлди. Айтишларига қараганда, у монголлар ҳужумини қайтариб, ибодат қилаётган пайтида ўлдирилган. Бу Балбанга қаттиқ зарба бўлиб тушди. Балбан айни шу аснода исён уюштирган Бенгал ҳокими Тўғрилхонга қарши курашишга мажбур бўлди. Дарғазаб султон қочиб қолган Тўғрил кетига тушиб, уни шарқий Бенгалнинг қалин ўрмонларида ушлаб қатл этди. Ўғли Буғрахонни Бенгал ҳокимлигига тайинларкан, унга қатъий кўрсатмалар бериб, ўзи Деҳлига қайтиб кетди.

Балбаннинг ҳокимлиги. Балбан ўз вақтида шарқдаги энг кучли ҳукмдор саналарди. Унинг шуҳрати узоқ-узоқларга ёйилиб, кўплаб мусулмон шаҳзодалар ва давлат бошлиқлари уни зиёрат қилишга келиб туришарди. Балбан Ислом қонунларини ишлаб чиқди, Ҳиндистоннинг юқори қисмини мусулмон дунёсининг бир бўлагига айлантирди. Уни кўплаб билимдон кишилар қуршаб олган бўлиб, улар ихтиёрига Султон Насриддин асос солган мактаб бериб қўйилган эди. Машҳур олим ва шоир Амир Хусрав унинг саройининг кўрки эди. Вазирлардан бири бўлган Амир Хусрав аслига кўра ёзувчиларга ҳомийлик қилар, унинг ажойиб ўғли Муҳаммад эса атрофига даврнинг энг яхши кишиларини тўплаган эди. Шоҳзода форс шоири Саъдийга йўллаган номасида уни Мўлтонга таклиф қилиб, бу ерда махсус катта хонақоҳ қурдиришга ваъда берди. Балбан подшоҳлиги даврида жуда кўп машҳур кишилар яшаб ўтдилар. Пакпаттанлик Шайх Фарид Шакар Ганжа, мўлтонлик Шайх Баҳовуддин Закария, ғазналик Шайх Бадриддин Ориф ва деҳлилик Хожа Қутбиддин Бахтиёр Қоқий шулар жумласидан эди. Бошқа бир номдор шахс — Сайёд Мавло Деҳлида лангархонали мадрасага асос солиб, уни бутунлай талабалар ихтиёрига бериб қўйди. Шунинг учун ҳам Балбан салтанати буюк ақлий фаоллик даври бўлди.

Холжийлар (1290—1320) — Алоуддин Холжий (1296—1316 йиллар). Балбанга узоқни кўра билмайдиган кишилар ворис бўлдилар. Кўп ўтмай султонлик ҳолжий туркларининг раҳнамоси Жалолиддин Холжий қўлига ўтди. Кекса бўлишига қарамай ажойиб ҳарбий саркардалигича қолган бу киши ҳукмронлик қила бошлаган даврдаёқ монголларнинг ниҳоятда катта ўрдаси Ҳиндистонга бостириб киришга ҳаракат қилиб кўрди. Жалолиддин уларга пешвоз чиқиб, қақшатғич зарба берди. Унинг жияни ва вориси, кўпгина ажойиб фазилатлар соҳиби Алоуддин шу сулоланинг энг кўзга кўринган вакили эди. Бу шоҳзода ҳали тахтга ўтирмасданоқ Деканга тегишли юқори подшоҳликларни босиб олиб ва у ердаги рожаларни товон тўлашга мажбур қилиб улгурди. Шахсий маслаҳатчиларининг иғвосига учиб, жонажон тоғасини қатл этганлиги унинг таржимаи ҳолида қора доғ бўлди. У Ҳиндистон тарихида қолдирган из юзлаб йиллар давомида ўчмади. Алоуддин темир иродали, урушлар олиб боришда чарчоқ билмас ва тинчлик даврида фидокор меҳнаткаш эди. У барча давлат идоралари иши билан қизиқиб, кўп жиҳатдан раҳбарликни яхшилашга хизмат этадиган қарорлар қабул қилди. Фаннинг катта ҳомийси бўлган бу инсон мактаблар ва мадрасаларга саҳийлик билан ёрдам бериб турди.

Урушлар ва ғалабалар. У подшоҳлик қилган ўн икки йил давомида кўп ўзгаришлар юз берди. Деярли ҳар йили қўзғолон кўтариб турадиган маҳаллий ҳиндлар, ражпутларнинг қаршилигига биринчи бор чек қўйилди. Унинг укаси Зафархон шимоли-ғарбий вилоятларни монголлардан ҳимоя қилиб турди. 1211 йили монголлар бошлиғи Кутлуғхон Ҳиндистонга кучли қўшинлар киритиш билан барча қаршиликларни йўққа чиқара бориб, тўппа-тўғри Деҳлига томон йўл олди. Зафархон жангда кўрсатган ажойиб жасорат душманни гангитиб қўйди. Лекин Зафархон ярадор бўлди, ҳолжийлар қаршилигидан ўзларини йўқотиб қўйган монголлар шошилинч равишда тисланишга мажбур эдилар. Беш йилдан кейин қайтиб келганларида улар яна шафқатсиз зарбага учраб, қайта кураш олиб боришни узоқ вақт эсларидан чиқардилар. Бу сафар Ғози Малик даъватига жавобан Панжоб вилоятини унинг ҳокими Ғиёсиддин Туғлуқ ҳужумдан сақлаб қолди. Алоуддиннинг бошқа укаси Улуғхон Гужарат қироллигини эгаллаб, унинг гўзал Рани, Камол, Деври шаҳарларини бутун чексиз бойлиги билан қўшиб қўлга киритди. Алоуддиннинг ўзи ражпутларга қарши бориб, Рансанбор ва Читторни эгаллади.

Давоми бор.

ҲУҚУҚШУНОС МАКТАБГА КЕЛДИ

Тошкентдаги 191-мактабнинг тўққизинчи синф ўқувчилари учун бу ғайриоддий дарс гиёҳвандликнинг зарари, унинг даҳшатли оқибатлари тўғрисидаги фильмни намойиш қилиш билан бошланди. Болаларнинг ўзлари ҳам, меҳмонлар — шаҳардаги кўпгина мактабларнинг муаллимлари ҳам фильм муаллифлари ўртага қўйган муаммони жуда муҳим деб баҳоладилар. Улар ана шу мактабда ташкил этилган семинар-таълим қатнашчилари бўлдилар. Бу семинар ўсмирлар орасида ҳуқуқбузарлик ва жиноятчиликнинг олдини олишга бағишланган эди.

Ўсмир ва қонун

Ўқувчилар билан учрашувга ҳуқуқшунослар, шифокорлар келишди.

— Гиёҳванд бўлиб қолган ўсмирлар одатда жиноят йўлига кирадилар, — деди мактаб ўқувчилари ҳузурига меҳмон бўлиб келган шаҳар диспансерининг нарколог врачи Шерзод Юсупов. — Банг сотиб олиш учун пул топиш мақсадида улар ўғрилик қиладилар. Лекин энг даҳшатлиси шундаки, наркотик моддаларни истеъмол қилувчи боланинг саломатлигига ҳам, руҳиятига ҳам путур етади.

Мактабда Собир Раҳимов тумани прокуратураси ходимлари билан учрашув ҳам ана шундай қизиқарли бўлди, улар болалар орасидаги жиноятчилик муаммолари, вояга етмаганларнинг қонун олдидаги жавобгарлиги ҳақида гапирдилар. Бу муаммолар ҳозирги пайтда қонунийлик ва жамоат тартибини муҳофаза қилувчи идораларнигина эмас, кўплаб оддий кишиларни ҳам ташвишга солмоқда. Шаҳар кўчаларида безорилик қилиб, муштлашаётган ўсмирларни тез-тез учратиш мумкин. Кўп ҳолларда катта жиноятлар жамоа тартибини бузишдан бошланади. Мактабнинг дарс жадвалида ҳуқуқшунослар машғулот ўтказадиган дарсларнинг пайдо бўлгани тасодиф эмас. Масалан, бу ерда 6—8 синфларнинг ўқувчилари учун ҳуқуқий билимлар факультативи очилди. Юқори синфларнинг ўқувчилари давлат ҳуқуқи асосларини ҳам ўрганишмоқда, бундай дарсларда суд ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш идоралари иш тажрибасидан олинган аниқ вазиятлар мисол қилиб келтирилади.

...Икки ўқувчи корхонадан магнитофон ўғирлашди. Уларнинг дўсти магнитофонни ушлаб туришга рози бўлди ва шу тариқа жиноятчилар шеригига айланди. Техникага қизиққан бир бола ўз велосипедини тузатиш учун велосипед ўғирлади. Ҳуқуқни ўрганаётган болалар уларга нисбатан қандай чоралар қўлланилишини биладилар: жарима солинади, мактаб кенгашида муҳокама қилинади. Уларни суд қилиш мумкин эмас: жиноий жавобгарликка тортиш учун бола 16 ёшга тўлган бўлиши керак.

— Лекин 14 ёшида ҳам суд қилиш мумкин бўлган жиноятлар мавжуд, — деб сўзлаб берди Тошкент шаҳар Собир Раҳимов тумани прокурорининг ёрдамчиси А. Бореева. — Босқинчилик, талончилик, номусга тегиш ана шундай жиноятлардир. Тошкентдаги 233-мактаб ўқувчиси ўртоқлари билан тил бириктириб шиша идишлар магазинига кириб ўғирлик қилади, бу жинояти учун бир неча йилга озодликдан маҳрум этилади....

Ўсмирлар ҳуқуқбузарлиги муаммоларига ҳозирда, ҳокимлик ҳузуридаги балоғатга етмаганлар ишлари бўйича комиссия ва бошқа ташкилотлар ҳаракат қилмоқда. Уларнинг биргаликдаги куч-ғайратлари туфайли туманда болалар жинояти камайгани қувончлидир. Тарбияси қийин ўсмирларга ғамхўрлик қилиб, уларга эътиборни кучайтириб, таълим-тарбия бераётган мактаблар бу ишда ҳуқуқ муҳофизларига ёрдам беришга даъват этилган.

(ЎзА мухбири.)

МАКТАБ ХАНДАЛАРИ

— Бир кунда неча соат бор?

— Йигирма беш...

— Нима дединг?

— Домла, ахир январь ойида кунлар бир соатга узаяди-ку...

●

— Миссисипи дарёсида нима кўп?

— Унда «и» ҳарфи кўп, «с» ҳарфи эса «и»дан битта кам.

— Қани, менга ернинг юмалоқ шаклда эканини исботлаб бер-чи?

— Кечирасиз, мен ҳеч қачон уни юмалоқ демаганман.

●

— Айт-чи, шабнам деб нимага айтилади?

— Ер курраси ўз ўқи атрофида айланиб чарчаганида, у терлай бошлайди, уни баъзан шоирлар шабнам деб атайдилар.

●

— Чақмоқни нега биз аввал кўрамиз-да, кейин момақалдироқнинг овозини эшитамиз?

— Чунки кўзимиз қулоғимизга қараганда сал олдинроққа жойлашган-да.

●

— Менга Шимолий Қутбда яшайдиган ҳайвонлардан тўрттасини айтиб берчи?

— Икки оқ айиқ ва икки пингвин.

ҚАДИМ, НАВҚИРОН НАВО

ЁХУД МУСИҚА ДАРСИ МУАММОЛАРИ

Мустақил мамлакатимиз келажагини ҳозирги ёш авлод мустаҳкамлайди ва уни ўзи бунёд этади десак, сира муболаға бўлмас. Аммо «олим бўлиш осон, одам бўлиш қийин» деганларидек, келажак авлоднинг барча билимлар қатори эстетик руҳда тарбияланишига жиддий эътибор берилмас экан, келажак авлодимизнинг ақл-заковатли, гўзал хулқ эгаси, дидли ва фаросатли инсонлар бўлиб етишишларига ишониш қийин. Тўғри, мактабда болалар тарбиясини кучайтириш мақсадида «Одобнома», «Дин тарихи» дарслари ҳам жорий этилди. Ўқувчилар адабиёт дарсларида ҳам бадиий асарларни ўрганиш жараёнида сезиларли даражада эстетик билимларга эга бўладилар. Аммо мен мактабда эстетик тарбиянинг ўзаги деса бўладиган болаларнинг энг севимли дарси — мусиқа дарси ва унга бўлган диққат-эътибор тўғрисида мулоҳаза юритмоқчиман.

Мусиқа дарси ўрта мактабда, шубҳасиз, ёш авлодга фақат куй-қўшиқлар, мусиқа адабиёти ва мусиқа саводи билан таништирадиган дарс бўлибгина қолмай, бу дарс келажак авлоднинг баркамол тарбияланишида, гўзалликни чуқур ҳис этиш қобилиятларини, табиатни севиш, ватанпарварлик ҳисларини сингдира олиш, хушфеъл ва хушмуомалалик, тафаккурнинг бенуқсон шаклланишида жуда катта ўрин тутади.

Ҳозирги кунларда мусиқа дарсларига эътибор кучайтирилган мактабларда самарали натижаларга эришилаётганлиги ҳақида кўплаб мисоллар келтириш мумкин, албатта. Лекин ҳамма жойда ҳам шундай деб айтолмаймиз.

Жуда кўп мактаблар мусиқа ўқитувчиларига ёлчимаётганлиги, мусиқа дарслари қониқарли ўтилмаслиги, жуда кўп мактабларда мусиқа дарси учун махсус хона ажратилмаганлиги, ҳатто мусиқа дарсининг ўтилиши учун бирор тузукроқ чолғу асбобининг ҳам йўқлиги сир эмас. Мактаблардаги бу аҳволнинг сабабчиларини топиш қийин.

Мен бу хатни ёзсамми-ёзмасамми, деб кўпдан бери ўйланаман. Кўпдан бери бу мавзуга оид бирор мақола чиқиб қолар, деб газеталарни кўздан қочирмасликка ҳаракат қиламан. Ниҳоят, «ҳечдан кўра кеч» бўлса, ҳам ўз тажриба ва хулосаларимни, мени ва мен сингари касбдошларимни ўйлантириб келаётган фикр ва мулоҳазаларимни ҳамда айрим муаммоларни баён этмоқчиман.

Хўш, мен бу гапларни нима учун ёзаяпман!.. Ҳаммага маълумки, маорифчиликда ҳар бир муаллим, тарбиячи ўз билим ва малакасини мунтазам ошириб бориши, таълим-тарбиянинг илғор, оддий, самарали методларини излаб топиши, ижодкор бўлиши, ўз фанининг билимдони, ўз касбининг устаси, болаларга ғамхўр ва меҳрибон бўлмоғи лозим.

Менинг ҳамкасбларим — мусиқа муаллимларининг иш фаолиятидаги қандай сабаблар сизни ажаблантиряпти, дерсиз... Биринчидан, мен иш бошлаган йилларимда таниган бирорта мусиқа ўқитувчисининг ҳозиргача ишлаб келаётганини эслаш ёхуд топиш қийин. Ҳар ўқув йилининг бошланишидаги туман халқ таълимининг ўқитувчилар анжуманида ҳамкасблар ўзаро янги ўқув йили олдидан режалар тузиб олишга тўпланганимизда «эски»си ўрнига «янги»си келган мусиқа муаллимлари билан танишишга, улар билан мусиқа дарслари муаммоларини ҳал қилиш, баҳслашишга тўғри келади. Ўша «янги» муаллимлар ҳам, назаримда, ана шу мактабга келган «меҳмон»га ўхшайди. Улар иш фаолияти, мактабдаги мусиқа дарсига яратилган шарт-шароитлар ҳақида гап очилганда эса айни ўша янги муаллим ишга келган мактабларда, юқорида айтиб ўтилганидек, мусиқа хонаси йўқлиги, дарс озлиги, дарслик ёки методик қўлланмаларнинг, мусиқа хонаси, мусиқа асбоби йўқлиги ёки мактаб раҳбарларининг мусиқа ўқитувчиси билан чиқиша олмаганликлари баҳона бўлиб «эски» муаллим бошқа ишга ўтиб кетганлигини эшитамиз. Ана шундай ҳоллар кўп йиллардан бери давом этиб келаётганлигини билган одам ажабланмай қоладими?! Бир мисол. Саксонинчи йилларнинг бошида сафимизга Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика институтини тамомлаган иқтидорли мусиқа муаллими келиб қўшилди. У ўзи ишлаётган мактабда мусиқа дарслари учун яратилган шарт-шароитлардан руҳланиб, дарсларни жуда самарали ўтар, ўз атрофига қобилиятли ўқувчиларни тўплаб, тўгараклар ташкил этар, эртадан-кечгача мактабда ғайрат билан ишлар эди. Тез орада ўқитувчилар орасида ҳурмат-эътибор топди, ўқувчиларнинг севимли муаллимига айланди. Хор, вокал, рақс жанрлари бўйича тузган тўгаракларининг иштирокчилари туман, вилоят санъат байрами кўрик-беллашувларида иштирок этиб, фахрли ўринлар билан мактаб шарафини ҳимоялар, элга танитар, ҳавас уйғотар эди. Кўп ўтмай (4—5 йил) бирга ишлаган ҳамкасблари, мактаб маъмуриятига узрини айтиб, ўзи яшаб турган қишлоғидаги мактабга ишга ўтиб кетди... Аммо ҳамкасбимиз ўз қишлоғидаги мактабда узоқ ишлай олмади. Бу мактаб раҳбарияти шарт-шароит яратиб бера олмади. Мусиқа дарсини бошқа фанлар қаторидан паст деб билди. Ўқитувчининг илтимоси ҳам, талаби ҳам ерда қолди. Бир-икки йиллик тушкунлик билан ишлаб келган ҳамкасбимизни мактабда қолиб ишлашга кўндира олмадик. У бошқа ишга ўтиб кетди...

Яна бир мисол. Фарғона педагогика дорилфунунининг мусиқа муаллими ихтисослигини битириб келган мусиқа муаллими мактабга катта умидлар билан ишга келди-ю, мусиқа дарсининг озлиги сабаб кўнгли совиди. У яна қайта ўша масканнинг, яъни, дорилфунуннинг тарих факультетига сиртдан ўқишга кириб, тарихдан ҳам дарс бера бошлади.

Иккинчидан, ҳозир деярли барча мактабларда дарслар кабинет системасида ўтиляпти. Республикамизнинг чекка қишлоқларида ҳам замонавий мактаблар бор. Мундоқ қараганда, ана шундай мактаб биноларида барча қулайликларга эга бўлган фан хоналари етарлидек кўринади. Аммо ўша мактабларнинг кўпчилигида барча фан хоналари икки, уч ва ҳатто тўрттталаб хоналар ажратилгани ҳолда мусиқа хонаси йўқлигини кўриш мумкин. Нега шундай, деб сўрасангиз «хона етишмайди», деган жавобни оласиз. Натижада мусиқа муаллими бирорта хона бўшаб қолишини «пойлаб» болаларни ўша хонага бошлаб боради. Бунинг устига мактаб илмий бўлим мудирларининг тузган дарс жадвалларини кузатсангиз, мусиқа дарс соатларининг жуда оз бўлишига қарамай, ҳафта давомига сочиб юборганини кўрасиз. Шу ўринда бир воқеа эсимга тушиб кетди: 70-йилларда бир мусиқа муаллими мусиқа дарсининг дарс жадвалига ҳафта давомида бир-икки соатдан қўйилганлиги ҳақида илмий бўлим мудирига эътироз билдирса, у киши:

— Мусиқа дарси ҳам фан бўлибдими, у бошқа фанларнинг дарс жадвалига жойлашда посонги-ку! — деб жавоб берган экан.

Учинчидан, мусиқа хонаси ажратилмаган мактабда мусиқа асбобининг бўлмаслиги ҳам аниқ. Кўпинча мактабларда мусиқа асбобларининг йўқлиги, уни талаб қилиб сўраган мусиқа муаллимларига мактаб маъмуриятининг беэътиборлиги оқибатида мусиқа муаллимларининг ўз касбларини ташлаб кетишларига сабаб бўлмаяптимикан?! Тўғри, мактаб раҳбарлари ўқитувчи талаб қилаётган чолғу асбобларини дарҳол муҳайё қила олмайдилар. Бироқ, баъзи раҳбарлар узоқ вақт ваъдадан нари ўтмайдилар. Уни топиб келишни, мусиқа дарси учун керакли қуроллар олиб келишни ҳатто режалаштириб қўймайдиган мактаб раҳбарлари кам эмас. Шундай бўлса ҳам, мусиқа муаллими мактабга дарс ўтиш учун ўзи чала оладиган бирор чолғу асбобини кўтариб боради. Бу ҳол мусиқа ўқитувчисига малол келмайди, деб ким айта олади?!

Тўртинчидан, баъзи мактаб раҳбарлари мусиқа муаллими деганда мусиқа дарсини эмас, мактабда ўтказилиб турадиган тантанали кечаларнинг бадиий қисмини «ўтказиб» берадиган бирор қўшиқчи ёки созандани кўз олдиларига келтирадилар. Балки ана шундай байрам кунларида асқотадиган дурустроқ созанда-қўшиқчи ҳам керакдир. Аммо мусиқа дарси муҳимроқ эмасми?!

Мен кўп йиллик иш тажрибамдан хулоса қилиб шуни айтмоқчиманки, мактабдаги мусиқа дарсига, унинг самарали ўтишига ҳозир эътибор берилмаса, келажак авлодимизнинг бой маънавиятини таъминлаш мушкул.

Ўқувчилар ҳар ўқув йилида (айниқса, 7—8-синфларда):

— Домла, мусиқа дарсига фақат ҳафтада бир мартагина кирамизми? Саккизинчи синфдан сўнг мусиқа дарси ўтмаймизми? — деган саволлар билан мурожаат қилишади. Мен: — «Този ширин-да!» — деб ҳазил билан жавоб бераман...

Мактабларда ҳафтасига бир соат дарс ўтаётган мусиқа муаллимининг тирикчилигини қондириш мақсадида уларга бадиий ҳаваскорлик тўгараги ҳам берилиши мумкин. Аммо баъзи мусиқа муаллимларининг дарс ўтиш қобилияти бўлиши мумкину, аммо бадиий ҳаваскорлик тўгарагига раҳбарлик қилиш қўлидан келмаслиги ҳам мумкин. Бунинг ажабланарли томони йўқ...

Хуллас, мактаблардаги мусиқа муаллимларига, мусиқа дарсларига эътибор керак.

Одилжон АШУРОВ,
Фарғона вилоят Қува туманидаги Усмон Носир номли 19-ўрта мактабнинг мусиқа ўқитувчиси.

ҚЎҒИРЧОҚЛАР «ТАРБИЯЛАЙДИ»

Тумандаги Тошпўлат Ҳамид номидаги мактаб жамоаси ёшларнинг санъатга қизиқишини кучайтириш борасида ибратли ишларни амалга оширмоқда. Яқинда адабиёт ўқитувчилари ташаббуси билан мактабда қўғирчоқ театри иш бошлади. «Зумрад ва Қиммат», «Дангаса қиз», «Ялқов бола» каби кичик саҳна асарлари ёш томошабинларда катта таассуротлар қолдиряпти. Намойиш этилаётган саҳна асарларининг тарбиявий аҳамияти ҳам катта бўлмоқда.

Б. ЭГАМОВ.
Қизилтепа тумани.

Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика институти ректорати ва математика факультети жамоаси геометрия кафедраси доценти Нормат Дадажоновга онаси

ФАРОҒАТ ая

вафоти муносабати билан чуқур ҳамдардлик билдиради.

Тошкент шаҳар ҳокими маҳкамаси халқ таълими Бош бошқармаси, фан ва халқ таълими ходимлари шаҳар касаба уюшмаси қўмитаси Юнусобод тумани 9-мактаб директори Гавҳар Каримовага умр йўлдоши

Тимур КАРИМОВ

вафоти муносабати билан чуқур таъзия билдиради.

Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика институти ректорати, касаба уюшмаси, иқтисодий назария кафедраси жамоаси шу кафедра доценти Асадулла Олимовга онаси

Ҳикоят ая ҚОСИМОВА

вафот этганлиги муносабати билан чуқур таъзия изҳор қилади.

«МАЪРИФАТ»

ТАЪСИС ЭТУВЧИЛАР:

Ўзбекистон Халқ таълими вазирлиги, Ўзбекистон Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Халқ таълими ва фан ходимлари касаба уюшмаси Марказий қўмитаси.

Бош муҳаррир Саъдулла ҲАКИМ.

Таҳрир ҳайъати: Умида АБДУАЗИМОВА (бош муҳаррир ўринбосари, илова учун масъул), Ашурали АҲМЕДОВ, Алишер КАРИМОВ, Ғафур МАННОПОВ, Абдулла ОРИПОВ, Тоҳлимурод ОТАМУРОДОВ, Абдусамат РАҲИМОВ (масъул котиб), Маҳкам РАҲМОНОВ, Маҳмуд САИДАҲМЕДОВ, Баҳром ҚОДИРОВ, Бегали ҚОСИМОВ, Абдунаби ҲАЙДАРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Абдусами ҲАҚБЕРДИЕВ.

Рўйхатдан ўтиш тартиби № 20.
Факт ва далилларнинг ҳаққонийлиги учун мақолалар муаллифлари масъулдирлар. Фойдаланилмаган мақолаларга ёзма жавоб қайтарилмайди.

МАНЗИЛИМИЗ: 700083, Тошкент, Матбуотчилар кўчаси, 32

ТЕЛЕФОНЛАР: масъул котиб— 32-54-17, хатлар ва оммавий ишлар бўлими — 32-55-58.

«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси.
Корхона манзили: «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй.

Навбатчилар: Маҳкам Раҳмонов, Қурбонбой Матқурбонов.

ИНДЕКС: 64595. Буюртма Г.—809. 90303 нусхада босилди, ҳажми 3 босма табоқ. Офсет усулида босилган, қоғоз бичими А-2 Босишга топшириш вақти— 20.00. Топширилди — 20.00. 1 2 3 4 5 6.